

Numismatiske tanker fra Amagerland

Festskrift i anledning af Amagerlands
Numismatiske Forenings 40 års jubilæum

Forklaring:
Landene
Bjerge
de offentlige Veie
Hede Markveie
Aaale Veie
og Naakjel

MAALESTOK
1/2 Mil.

3000 Alen. 2000 1000 0 1/2 Mil.

Numismatiske tanker fra Amagerland

*Festskrift i anledning af Amagerlands
Numismatiske Forenings 40 års jubilæum*

Frederik 1.s Lejrskillinge 1523-1524

Få mønter har set dagens lys som et så direkte udtryk for en historisk begivenhed som Frederik 1.s Lejrskillinge¹ fra årene 1523-1524. Af samme grund kan det undre, at disse mønter er så sparsomt behandlet i den numismatiske litteratur. Når sandheden skal frem, må det indrømmes, at de samtidige oplysninger om denne historiske udmøntning er overraskende sparsomme. Nedenstående artikel skal ses som et bud på dels hvilken viden, vi trods alt har om emnet, dels hvilke uafklarede spørgsmål, der stadig udestår.

Niels Jørgen Jensen &
Mogens Skjoldager

Den historiske baggrund

Efter blodbadet i Stockholm 1520, hvor Christian 2. havde ladet størstedelen af den svenske adel halshugge i sit forsøg på at knække

Fig. 1. Frederik 1. Lejrskilling 1523 [13]². Lejrskillingene har en diameter på ca. 28-30 mm, men i denne artikel vises de i forskellige størrelser afhængig af, hvad der ønskes tydeliggjort

1. Schou f. kron. 1523 nr. 1-13, 1524 nr. 1-3, uden år nr. 1 og 3. Galster nr. 51.

2. Her og senere henviser numre i skarp parentes til den sidst i artiklen anførte liste over de i undersøgelsen indgæede mønter. Stregtegningerne i artiklen er udført digitalt efter den i NNUM 2009 (www.danskmøent.dk) og i vores bog: Frederik 1's søslinge 1524-1528, Dansk Numismatisk Forening, København 2010 beskrevne metode.

Fig. 2. Gerrit van Honthorst: Kong Frederik 1. ved belejringen af København 1523. Olie på lærred 274 x 286. Deponeret på Kronborg⁴

svenskerne modstand mod unionen, brød hans politiske projekt sammen: Det svenske oprør førtes succesfuldt til ende, hvorved Kalmarunionen for altid var ophørt og i Danmark havde adelen fået nok og tilbød Christians farbror Frederik (1.) tronen. Christian måtte flygte.

København³ var med Malmø, Kalmar, Stockholm, Flensborg samt et par finske borge de sidste bastioner, der af Christian 2.s tilhængere holdt stand og afventede hans genkomst med en hær, der efter planen skulle rejse for de midler, Christian havde til gode fra sin svoger, kejser Karl 5. Da den militære undsætning udeblev, måtte København og Malmø som de sidste overgive sig til den nye konge i januar 1524.

Lejesoldater

1500-tallets krig førtes med lejesoldater⁵. Der var tale om professionelle soldater, der drog omkring i Europa, altid til salg for højstbydende. Fordelene for fyrsten, der lejede dem, var deres professionelle dygtighed – de få forsøg med lokale bønder som soldater får ikke mange rosende ord med på vejen i de samtidige kilder – samt den tidsbegrænsede anvendelse af dem.

Blandt ulemperne kan nævnes lejetroppers manglende loyalitet – soldaterne var på arbejde og deres motivation skulle ikke søges i fædrelandskærlighed eller andre begreber, der hører en senere tid til – de var simpelt hen på job og deres kampvillighed stod i direkte forhold til størrelsen og varigheden af deres løn. Dette betyder også, at der let opstod interessekonflikter mellem fyrste og lejesoldater: Hvor fyrsten gerne så det militære anliggende løst og soldaterne hurtigst muligt opsagt, så soldaterne det ofte i deres naturlige interesse at trække krigen i langdrag; ingen ønsker at afslutte et arbejde, hvis det betyder arbejdsløshed. Historien kender flere eksempler på, at lejhærene helst ikke ville have arbejdsgiveren med i felten. På den måde kunne de bedre styre krigens varighed.

En anden ulempe ved lejesoldaterne var deres opførsel overfor lokalbefolkningen. Havde soldaterne ikke fået, hvad de forventede af fyrsten, lå det lige for at lade sig betale af befolkningen i de områder, man drog igennem, hvilket naturligvis var i direkte strid med interesserne hos arbejdsgiveren, der efter den forventede militære sejr skulle leve med og af sine undersåtter. Samtidig kunne man undertiden betvivle lejesoldaternes kampvillighed over for en anden lejhær: Der var tale om et arbejde, og den fjende, man i dag stod over for, kunne i morgen være den kollega, man skulle kæmpe sammen med. I det hele taget var lejesoldater et nødvendigt onde: De kunne ikke und-

væres pga. deres militære færdigheder, men oftest så både befolkning og fyrste hellere deres hæl end deres tå. Kendt er Machiavellis advarsler mod lejesoldater⁶.

De faktiske forhold omkring Frederiks lejhær indeholder mange ubesvarede spørgsmål. De holdepunkter, som Venge fremdrager, er følgende: Hæren, som den 13. marts overskred grænsen til kongeriget, bestod af tyske ryttere og landsknægte samt frisiske bønder og lidt adeligt rytteri fra hertugdømmerne. Mens Frederik stadig stod i Jylland, synes rytteriet kun at have andraget ca. 200 enheder⁷, hvortil senere kom 230 fra Lübeck og selv da belejringen af hovedstaden stod på sit højeste, har belejringshæren næppe udgjort mere end små 6.000 mand – og af økonomiske grunde blev den holdt på et minimum: Allerede i december blev store dele hjemsendt og den danske hærledelse med Johan Rantzau i spidsen bad i et brev af 21. november Frederik om endelig ikke at sende flere tropper!⁸

Det vides ikke, hvilken aflønning krigsfolket fik. Rytteriet har givetvis været bedre betalt end fodfolket og har langt snarere fået lønnen udbetalt i god mønt. Det bedste bud på

Fig. 3. Albrecht Dürers berømte kobberstik Ridderen, døden og djævelen fra 1513. Let beskåret.

3. Unionstiden har kun været under professionel historisk behandling i ca. 150 år. Allen: De tre nordiske Rigers Historie (1864ff) er stadig en uomgængelig milepæl. Mikael Venge: Christian 2.s fald (1972) og Når vinden føjer sig... (1977) er den moderne behandling af magtskiftet 1523. Da Allen skrev sit værk, stod de hanseatiske kilder til omvæltningen ikke til rådighed. De udgaves senere og er flittigt benyttet af Venge, bl.a. en række indberetninger fra flådestyrkerne fra Danzig, der deltog i blokaden på Frederik 1.s side. Selve belejringen af København havde nærmest karakter af en indeslutning. Begge parter var for økonomisk presset til at søge den militære afgørelse (Allen bind 4, II side 24ff; Venge s. 15, 41f, 59, passim). Da det omsider stod klart, at Christian 2. ikke ville kunne rejse de militære kræfter til et egentligt modstød og fristen for hans løfter til de belejrede om undsætning for længst var overskredet, indledtes forhandlinger om vilkårene for Københavns og Malmøs overgivelse (Allen side 182ff, Venge s. 68).
4. "Maleriet tilhører en suite med motiver fra Danmarkshistorien, som Christian 4. fik udført af Gerrit Honthorst og andre hollandske malere til riddersalen på Kronborg i 1630'erne. Det tilhører i dag Frederiksborgmuseet, som fik det foræret af Friherre Hamilton, der havde været svensk gesandt i København. Billedet er deponeret på Kronborg. Yderligere to er kommet tilbage, mens en halv snes stykker fortsat er i Sverige [idet suiten sammen med andre kunstgenstande blev fjernet af den svenske besættelsesmagt i 1658. Forf. anm.]. Med hensyn til Frederik I er der ikke tale om portrætlighed. Oplysninger om serien kan findes i udstillingskataloget Christian 4. og Europa red. S. Heiberg, 1988." Steffen Heiberg, Frederiksborgmuseet.
Det står altså helt klart, at billedet, der i sin hele fremstilling er klart romantiserende og tendentiøst, alene ved at være malet over 100 år efter begivenhederne ikke kan betragtes som dokumentation, men højst som illustration.
5. De første forsøg i Danmark på at erstatte lejhæren med nationale tropper skriver sig til tiden omkring Kalmarkrigen 1611-13, men i 1500-tallets Danmark udskrev man skatter af befolkningen og betalte lejesoldaterne med dem. De militærhistoriske studier, fx Hedegaard og Emil Madsen lider for os af den svaghed, at deres hovedsigte ligger på den sidste del af 16. århundrede.
6. Machiavelli: Fyrsten (1512). Tolvte kapitel: Om forskellige arter stridskræfter og om lejetropper.
7. Venge diskuterer s. 20 og 29f indholdet af begrebet "rytter". Hans bud er, at enheden "rytter" dækker over 2 heste og 3 mand. En tilsvarende usikkerhed knytter sig til et begreb som fænnike". Ordet burde dække en hærledning på 500 mand, men bruges ordet mon også, hvis enheden er ukomplet? Ved belejringen af København rådede Frederik over 2 fænniker samt hjælpetropper fra Lübeck.
8. Man har simpelt hen ikke kunnet aflønne dem - på trods af, at størsteparten af de hervede krigsfolk lønnedes af Lübeck (Venge s. 73).

en landsknægts sold er 4 gylden⁹ om måneden, et beløb, der synes at fremgå af et noget uklart Frederik 1.-brev, som Venge har behandlet.¹⁰ Det er værd at bemærke, at den enkelte soldat for dette beløb selv skulle holde sig med kost og beklædning. Dette aktualiserer unægtelig det vigtige i en regelmæssig lønudbetaling, hvilket det åbenbart har knebet med: Allerede inden overfarten til Sjælland rapporteres der om, at soldaterne klager over udebleven sold.¹¹ Hærledelsen har naturligvis forsøgt at medbringe så store forsyninger som muligt for at lette soldaternes adgang til fødevarer¹², men ellers var disse henvist til at skaffe sig forsyninger hos bønderne. Der findes skrivelser, der opfordrer bønderne til denne handel og garanterer dem gode priser.¹³

Men et arbejde er ikke altid bare et arbejde, og beskæftigelsen som soldat har nok givet én og anden grund til at fundere over, hvorvidt en profession, der indebærer en overtrædelse af Guds bud om ikke at slå ihjel, er foreneligt med håbet om at komme i Himlen. En af Frederiks officerer, Asch von Krame den Ældre, spurgte i 1526 Luther, der kunne berolige med, at krig undertiden kunne afværge ulykker, der var langt værre. Efterfølgende udfærdigede Luther skriftet *Ob Kriegsleutte auch ynn seligem stande seyn künden* (Kan soldater komme i Himlen?), et spørgsmål, der altså kunne besvares bekræftende. Derimod ville Luther under ingen omstændigheder retfærdiggøre undersåtters oprør mod nok så tyranniske herrer - berømt er hans samtidige udsagn om oprørske bønder, der sammenlignes med gale hunde, der skal slås ned.¹⁴

Møntbillede og omskrifter

Lejrskillingene fremstår i deres ydre næsten som Frederik 1.s slesvig-holstenske dobbeltskillinge: På forsiden den harniskklædte hersker, på bagsiden et våbenskjold. I sagens natur er dobbeltskillingenes to slesvigske løver erstattet med de tre danske på Lejrskillingene. Tilsvarende er Frederiks titel ændret fra DVX HOLSACIE¹⁵ til ELECTVS REX DACIE¹⁶.

Mere bemærkelsesværdig er måske bagsidens omskrift: Hvor de slesvig-holstenske dobbeltskillinge bærer omskriften MONETA NOVA SLESWICENSIS¹⁷, har Lejrskillingene ingen angivelse af møntsted. Forklaringen på dette skal måske søges så langt tilbage som 1460, hvor Christian 1. lovede, at han og hans efterkommere ikke ville lade præge ringere mønt end den fra Lübeck og Hamburg:

*"(...) Ok scholen wy unde unse nakomelinge in dessen landen nene munte setten sunder sodane also to lubeke unde Hamborch genge und geve is (...)"*¹⁸

Denne bestemmelse havde Frederik overholdt med sine slesvig-holstenske udmøntninger, mens Lejrskillingene ikke lever op til løf-

tet. Og værre endnu: I den foreløbige håndfæstning til den jyske adel af 26. marts 1523 hedder det:

*"item hvad som skal møntes efter thend Dag udi Danmark skal møntes lige god ved lybsk, hamborgsk oc Landte Holsten."*¹⁹

Her er tale om en klar skærpelse, idet kvalitetskravet udstrækkes fra Slesvig-Holsten til hele Danmark. Måske har det af denne grund ikke forekommet belejligt at skilte med møntstedet. En anden grund kan være Lejrskillingenes karakter af éngangsudmøntning – og endelig må man vel tro, at enhver regent i en krigssituation vil tage det mindre højtideligt, hvad hans forfader er blevet aftvunget af løfter mere end et halvt århundrede tidligere og hvad han selv har måttet love et Rigsråd. På bagsiden bærer Lejrskillingene den enestående omskrift:

DEO DVCE MILITES TRIVMPHANT²⁰

En af hovedkilderne til 1523-felttoget er Wolfgang von Utenhof, Frederik 1.s kansler²¹. Utenhof skriver om Frederik 1.: *"Thi denne hertug stolede så fuldt og fast på Gud, at han kaldte Gud alene for sin øverstbefalende i krigen og den, som alene stred for ham"*²². Her kan man undre sig over, at Venge ikke kobler dette udsagn til indskriften på

-
9. Ifølge Frederik 1.s møntordning fra 1523 sættes 1 rhinsk gylden = 2½ mark = 40 skilling = 120 hvide, der igen er lig 12 Lejrskilling, jf. disses betegnelse 10 hvide skilling. Der er dog som altid i krigstid tale om en kraftig inflation især af småmønten: I Christian 2.s møntordning fra 1514 gik der 72 hvide (hver med en finvægt svarende til 0,33g) på en rhinsk gylden, i Frederiks møntordning som nævnt 120 hvide (hver med en finvægt svarende til 0,19g), jvf. opstillingerne i Galsters artikel i Nordisk Kultur (1936). En Lejrskilling svarer i 1523 altså til 3,33 skilling - og når en mønt, der er ringere end en slesvig-holstensk dobbeltskilling er mere værd end 2 skilling, ligger det i forskellen i værdi mellem slesvig-holstenske mønter, hvor en dobbeltskilling indeholdt hvad der svarer til 1,95g finsølv, og danske, hvor en skilling indeholder hvad der svarer til 0,76g finsølv, dvs. 1,52g for 2 skilling. En Lejrskilling indeholder ca. 1,00g finsølv.
 10. Venge side 47. Desuden kendes afmøntningsbeløbet for to af Frederiks officerer, der efter endt indsats aflønnedes med hhv. 1751 gylden (Segebode Fridag) og 1000 gylden (Didrik Bere) (s. 18f) uden at vi heraf kan slutte noget om den månedlige aflønning.
 11. Venge s. 38.
 12. Venge gennemgår s. 34f. en vidunderlig samtidig kilde, der omhandler ledelsens bestræbelser på at møde de store logistiske udfordringer, som felttoget har været.
 13. Derudover kendes en forordning med maksimalpriser på fx drikkevarer og beklædning i forbindelse med belejringens ophør (Danske Magazin 5 s. 316ff).
 14. Günther Franz: Der deutsche Bauernkrieg 1933 (side 284 i den genoptrykte udgave fra 1977)
 15. = "Hertug af (Slesvig og) Holsten"
 16. = "Udvalgt konge af Danmark". Frederiks hyldning som konge af Danmark fandt sted i to omgange: Den 26. marts 1523 hyldedes han i Viborg og 7. august 1524 efter Københavns og Malmøs kapitulation kan han lade sig endelig krone.
 17. = "Ny slesvigsk mønt". I udtrykket MONETA NOVA ligger ikke en påstand om at mønten er ny; Formlen er helt gængs i samtidens Europa. Se Leo Hansen: Moneta Nova 1309-1854. I: NNUM 1979 side 2-4 (www.danskmoent.dk).
 18. = "Ligeledes skal vi og vore efterfølgere i disse lande ikke udgive anden mønt end den, som er gængs og gæv i Lübeck og Hamburg." Urkundensamling der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen Gesellschaft IV, 33 Nr. 19, her citeret efter De skriftlige kilder til Danmarks middelalderlige møntvæsen. Et udvalg 1085-1500. Den kgl. Mønt- og Medaillesamling og NNUM, København 1989 (særtryk) nr. 799.
 19. R.A. Dansk. Kanc. No. 36 1476-1719, Expeditioner i danske Kancelli. Her citeret efter Wilcke: Renæssancens Mønt- og Pengeforskel (1950) side 174.
 20. = "Med Gud som fører sejrer soldaterne". Som det ses, er latin et godt sprog til møntindskrifter. Latin bruger bøjningsformer (her en ablativform DEO DVCE, der betegner et middel), hvor de fleste moderne sprog må bruge flere (her dobbelt så mange) ord for at udtrykke det samme. Desuden har indskriften naturligvis den signalvirkning, der ligger i at bruge kirkens sprog, hvilket ikke er nogen ændring i forhold til tidligere kongers praksis.
 21. Danske Magazin 3
 22. Her citeret efter Venge s. 103.

Lejrskillingene, der bekræfter udsagnet fuldt ud²³ – og vel også har kunnet give ro i sjælen til Asch von Krame den Ældre og ligesindede, tænksomme krigsfolk, der som ovenfor vist har kunnet nages af moralske skruper: Når Gud er med os, er vor sag retfærdig og vor vej mod Himlen banet.

Prægestedet

En sen(?) eftertid har antaget, at udmøntningen af Lejrskillingene fandt sted i Roskilde eller Serridslev. Roskilde havde i århundreder været dansk møntsted – men ikke siden Valdemar Atterdag i 1300-tallet. I Bernt Buskes kvitteringer, som behandles side 54f., henvises imidlertid til en *“mu[n]tmester to Roschylt”*. Det må være hinsides al tvivl, at eksistensen af en møntmester i Roskilde i 1523 skyldes de aktuelle krigshandlinger; Rigets normale møntsteder, København og Malmø, var foreløbig uden for rækkevidde for tronraneren. Efter Frederiks sejr forefindes ingen kilder, der antyder udmøntning i Roskilde, men allerede under Grevens Fejde 1534-36 lod Christian 3. mønte her igen.

Serridslev er navnet på den landsby, hvor Frederiks tropper havde base under belejringen. Den præcise placering af landsby og lejr er ukendt – indkvarteringen kostede landsbyen livet og Frederik skænkede efterfølgende området til København. Landsbyens jorder lå ved det nuværende Østerbro/Ryvangel. H. U. Ramsing sandsynliggør bl.a. ud fra nedenstående kort fra 1694 at selve landsbyen har ligget ved det nuværende Vibenshus (på kortet angivet som Store Vibenshus). Argumentet er, at hér mødes vejene, der fører til og fra og hér mødes ligeledes de tre vange, som landsbyens jorder har været ind delt i. Galster placerer forsøgsvis landsbyen længere mod vest ved Tagensvej, hvor et par tidligere søer *“Holger Danskes briller”* kan have været gadekær. Denne artikels forfatter hælder til Ramsing²⁴.

Traditionelt angives i litteraturen hyppigt Serridslev som møntsted²⁵, men vi anser det imidlertid af flere grunde for usandsynligt, at vore Lejrskillinge skulle være præget i selve lejren. Langt mere logisk forekommer det os, at møntsmedjen lå i Roskilde, hvor man havde en møntmester og hvortil det sølv blev leveret, som mønterne skulle slås af. Der er simpelt hen ingen fornuftig grund til at møntprægningen skulle foregå i selve lejren.

Vi mener med andre ord at begrebet *“Lejrskillinge”*, der nævnes af Christian 3. i en forordning fra 1540, skal forstås som skillinge præget *for* lejren og ikke *i* lejren. Under alle omstændigheder ender Serridslevs rolle efter Københavns overgivelse og byens jorder stilles til rådighed for eliten i København²⁶ – og numismatisk reduceres landsbyens numismatiske betydning fra fremstillingssted til udleveringssted, hvis den egentlige møntproduktion, som vi forestiller os, har fundet sted i Roskilde.

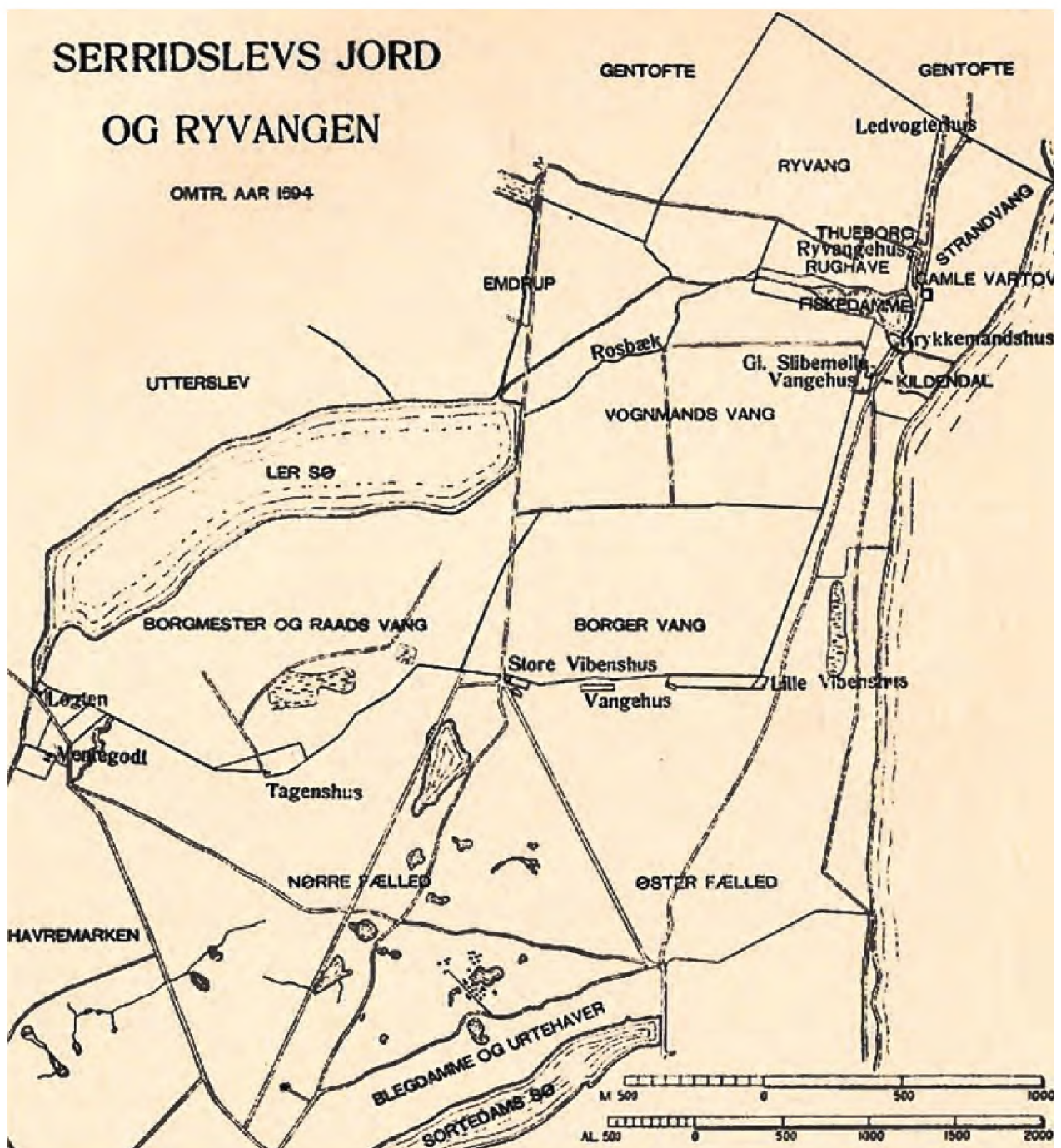

Fig. 4. Serridslev og Ryvangen år 1694.

23. I det hele taget er den numismatiske vinkel ofte ganske stedmoderligt behandlet i historiske værker. Venge antyder kun Lejrskillingenes eksistens i en lille, intetsigende fodnote s. 160 og inddrager ellers kun møntforhold i form af en beskrivelse af vanskelighederne ved at få Christian 2.s klippinge udgivet (Christian 2.) respektive inddraget (Frederik 1.).
24. Ramsing: Serridslev By ... (1919) s. 167; Galster: Unionstidens Udmøntninger (1972) s. 29; Venge s. 58. En henvendelse til Københavns Bymuseum i februar 2012 bekræfter, at der ikke findes nyere oplysninger om Serridslev og lejrens beliggenhed i øvrigt.
25. Således Galster i Nordisk Kultur (1936) samt i NNUM 1958. I Unionstidens udmøntninger (1972) side 29 er han en anelse mere forsigtig. Det er i øvrigt uklart, hvornår forestillingen om en møntsmedje i selve lejren er opstået. Beskrivelsen (1791) taler kun om En Sølvmynt, Timm (1831), Jørgensen (1888) og Schou (1926) nævner intet om en mulig møntslagning i lejren. I katalogsammenhæng nævnes Lejrskilling for første gang i 1831 (Schubart), men uden yderligere forklaring. Man sidder med den fornemmelse, at forestillingen om en møntsmedje i Serridslev kan være Galsters konstruktion.
26. "Vi Fr. have forundt borgemester og Raad i Køpenhaffun (...) at de til evig Tid maa nyde til deres Forte og fægang al den Ret, som vi paa Kronens Vegne have i Serisløff By og Mark, der ligger udenfor Købennhaffn Birk, ind til Rosbeck "til alle fyre marcke møde", dog dermed uforkrænket Rosbecks Mølle, Dam og "damsbondt" (...). 27. august 1525. Erslev/Mollerup (1879) side 82f.

Når forbilledet så klart er de slesvigske dobbeltskillinge, kan formålet have været at præsentere lejesoldaterne for en mønttype, de kender og har tillid til (dobbeltskillingene er udmøntet efter fælles formel i det nordtyske område fra 1522). Som anført side 59f. er sølvindholdet i Lejrskillingene imidlertid langt under dobbeltskillingenes. Man kan her tænke sig forskellige forklaringer: Frederik 1. har ikke ønsket at kompromittere sine dobbeltskillinge ved at lade disse forringe som sold til soldaterne. Yderligere har han måske haft behov for at titulere sig som udvalgt konge på mønterne og ikke blot fremstå som hertug af Slesvig. Løsningen har så været at lade mønte Lejrskillingene, der kunne anvendes isoleret.

Hvad vi ikke ved er, om Lejrskillingene har været forsøgt udbetalt soldaterne som bedre mønt, end de i virkeligheden er, eller om alle har været klar over, at der var tale om en mønt, der nok i udseende men ikke i indhold skulle sammenlignes med de slesvigske dobbeltskillinge. Under alle omstændigheder kan man se Frederiks interesser for sig: Dels har han satset højt – det er sin sag at lægge sig ud med kejserens familie i Danmark – og han er nødt til at have den militære sejr i hus inden for overskuelig tid, dels ønsker han efterfølgende at kunne aftakke soldaterne med en løn, der skal opfylde kompromiset mellem ikke at overbetale dem som lejlighedsarbejdere og samtidig trods alt give dem en sold, de ikke kan oprøres over.

Det er før set, at en fyrste har haft svært ved at slippe af med en hær, der ikke føler sig lønnet ordentligt. I forbindelse med det tidligere nævnte brev fra Johan Ranzau til Frederik 1. om ikke at sende flere tropper anfører Mikael Venge sarkastisk, at det synes som om hærledelsen efterhånden frygtede deres egne tropper mere end fjendens.²⁷

I modsætning til de fra 1524 prægede søslinge, der lod sig finansiere ved en inddragelse og omsmeltning af Christian 2.s klippinge, har Frederik haft behov for en anderledes finansiering hvad angik den igangværende belejring af København. I en lille artikel, *Møntmester Bernt Buskes kvitteringer 1523*²⁸, gengiver Galster en række kvitteringer for sølv indleveret af danske velhavere (adelsmænd), der så det i deres interesse at fremme Frederik 1.s sag. De fleste af dem havde velsagtens allerede offentligt taget parti og kunne ikke regne med at slippe helskindet fra en eventuel sejr til Christian 2. Kvitteringerne henligger i Rigsarkivet²⁹. De er ret ens og givetvis skrevet efter en fast formel. Den første, der kan tjene som eksempel for resten, daterer sig fra 28. september 1523 og lyder:

*"Item so bekenne jk Berndt Busken, mynes g. h. muntmesters fulmechtyger, dat jk hebbe entfangen fan her Tue Krabben³⁰ synem knechte 15 lodyge marck sulfers am afende Mychelis; des mer tor wareyt so hebbe jk myn marck hyr vnder an myne hantscryft gedrucket anno 23 &c."*³¹

I de to første aktstykker kvitterer Bernt Buske i egenskab af underordnet embedsmand³², herefter som møntmester³³ – han er altså blevet forfremmet i løbet af de få måneder (28. september – 14. november 1523) som kilderne dækker. Det er uklart, om forfremmelsen sker til en stilling, der allerede eksisterer, eller om vi skal anse Bernt Buskes møntmestertitel som udsprunget af behovet for at oprette en møntsmedje i forbindelse med krigen og belejringen af København. Efter Københavns overgivelse til Frederik i januar 1524 fortsatte Bernt Buske som møntmester her.

Mens det er åbenlyst, at mønterne med fordel kunne præges tæt på det sted, hvor de skulle udbetales – dvs. Roskilde, hvilket vel allerede mere end antydes i Bernt Buskes kvitteringer for sølvleverancerne – er det måske ikke nødvendigt at forestille sig, at alle de til møntproduktion hørende funktioner har været henlagt hertil. Galster behandler ikke problematikken, men mon ikke det er rimeligt at forestille sig, at møntstemplerne er fremstillet på Gottorp?

Her sad erfarne stempelskærere i deres rolige og vante omgivelser, her havde de deres værktøj, deres svende og deres grej. Herfra kunne de bestilte stempler let transporteres til møntsmedjen på Sjælland, og skulle der ind imellem leverancerne af stempler til Lejrskillingene være behov for at opdatere puljen af stempler til de slesvig-holstenske dobbeltskillinge, kunne det let ske sideløbende. De to udmøntninger udviser betydelige ligheder i bl.a. komposition, bogstaver og portrættyper. Vi savner kort og godt argumenter for at fremstillingen af stempler til Lejrskillingene ikke er foregået på Gottorp – med en enkelt undtagelse omtalt side 57ff.

27. Venge s. 92.

28. Danske Magazin 8.R.II, 1. hæfte side 82-84

29. Diverse Møntsager 1523-1619 (Tyske Kancelli A. A. nr. 160)

30. Tyge Krabbe (1474-1541) var rigsmarsk fra 26. marts 1523 og er et godt eksempel på den gruppe samfundsspidser, der så det i deres interesse at Frederik vandt borgerkrigen. DBL. XIII 1938 s. 194-98

31. "Hermed bekræfter jeg Bernt Buske, min ærede Hr. møntmesters fuldmægtig, at jeg Michaels aften fra Hr. Tue Krabbes betroede har modtaget 15 lødige mark sølv. For yderligere at bekræfte sandheden heri, har jeg nedenfor sat mit segl ved siden af min underskrift. År 23 osv."

Galster har ikke anset det for nødvendigt at oversætte den nedertyske tekst. En betydelig del af senmiddelalderens kildemateriale vedrørende dansk historie er affattet på nedertysk, som i mange århundreder levede side om side med højtysk, der til sidst blev rigssprog, bl.a. takket være Luthers bibeloversættelse, der var skrevet på højtysk. Nedertysk, der tættere end højtysk er i familie med hollandsk, engelsk og nordisk, var modersmålet i det meste af Nordtyskland, herunder de hansestæder, som Danmark lå i evig konkurrence med.

Lynkursus i forståelse af nedertysk: Omkring år 400 e.Kr. indtrådte i det sydtyske område en sproglig ændring (den højtyske lydfor skydning), hvor bogstaverne p, t og k i begyndelsen af ord og stavelser blev til pf-, z- og ch-, og i slutningen af ord og stavelser til -f-, -s og -k. Således blev pund til Pfund på (høj-)tysk, mens de øvrige germanske sprog bibeholdt den gamle form. Tilsvarende munt > Münze, dat > das, ik > ich, vp > auf osv. Når man støder på nedertyske ord med p, t og k er der altså to veje: enten skal man indtænke den højtyske lydfor skydning og søge efter et (høj-)tysk ord: Münze, das, auf eller man skal bibeholde det nedertyske og søge efter det tilsvarende danske ord: mønt, det, op. Læg hertil, at omlyd ofte er umarkeret på nedertysk (munt) samt at de højtyske tvelyde ei, au, eu på nedertysk (og dansk) er bibeholdt som i, u, y: mein/min, haus/hus, neu/ny.

32. Formelen i aktstykke 2 er "van wegen myneß gneden heren mu[n]tmester to Roschylt" (på vegne af min nådige herre møntmester i Roskilde).

33. "des erwelten konnyes tho Dennemarken heren Frederycus muntmester" (møntmester for Hr. Frederik, Danmarks udvalgte konge)

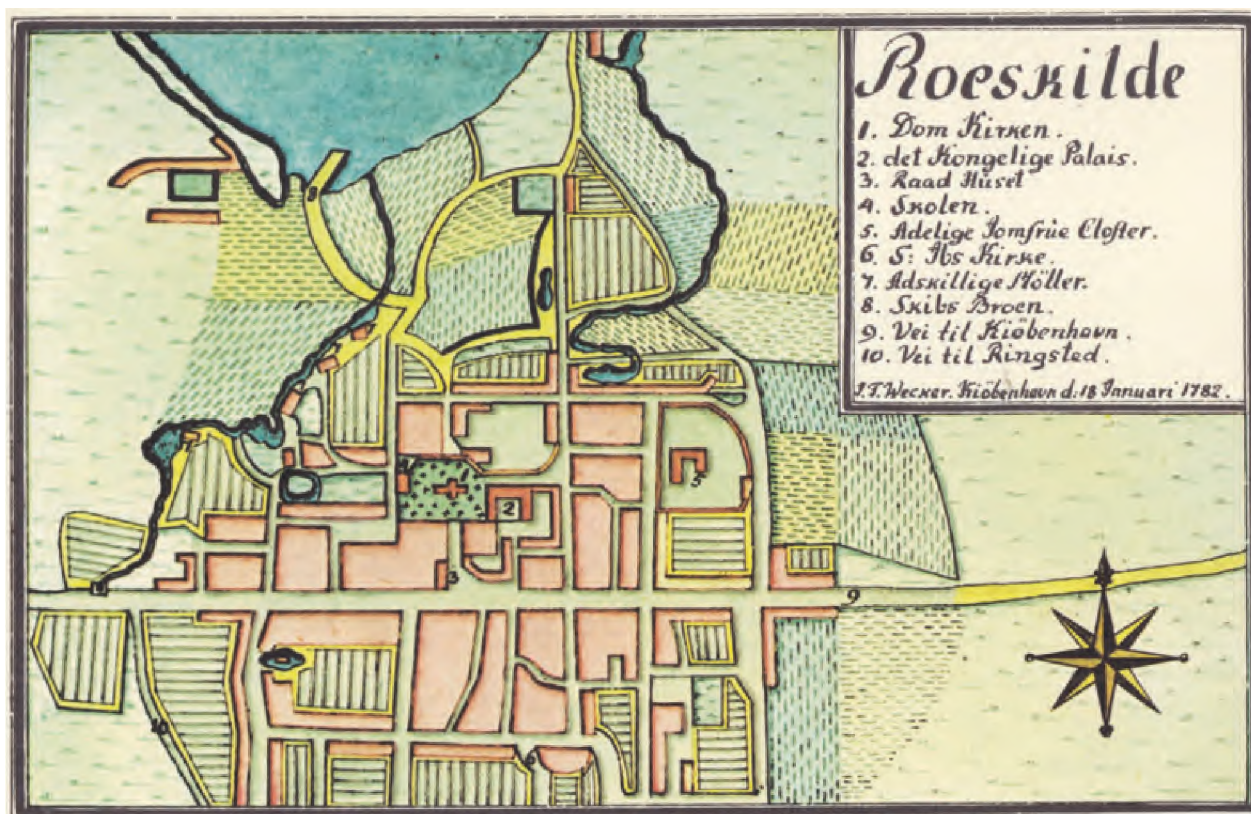

Fig. 5. Roskilde (Wecker, 1782)

Hvis man – som vi – antager, at Lejrskillingene ikke er præget i Serridslev men i Roskilde, ville det være rart med et bud på, hvor i Roskilde, denne udmøntning skulle have fundet sted.

Galster skriver om den parallelle situation ved Grevens Fejde, hvor der ligeledes var tale om et indesluttet og belejret København, at der i Roskilde var ansat 40 smedemedhjælpere (samt udskrevet yderligere personale)³⁴ og opført en bygning med fem skorstene, men det er situationen i 1534-36. Givetvis har 1523-udmøntningerne været væsentlig mindre end 1535-udmøntningerne, men det ville alligevel være rart at have en fornemmelse af, hvor denne udmøntning geografisk kunne foregå. Der kan næppe tænkes fungerende faciliteter fra sidst, Roskilde var møntsted (under Valdemar Atterdag), så man må vel forestille sig noget interimistisk, som ikke behøver have noget som helst at gøre med den lokalitet, der omtales 12 år senere. Og når en møntproduktion fra 1530erne, der med mere end 40 ansatte givetvis har været den største arbejdsplads i Roskilde, ikke har efterladt sig spor, skal man nok ikke undre sig over fraværet af beviser for en mere beskedne udmøntning i 1523-24. Weckers kort over Roskilde (1782) giver ingen holdepunkter – men på det tidspunkt er der også gået ca. 250 år siden Roskildes sidste udmøntning³⁵.

Vi er altså i den situation, at der eksisterer to mulige udmøntningssteder, men ingen af dem har efterladt spor til nutiden. Og så har vi endda ikke engang for alvor overvejet den mulighed, at mønterne – med stempler skåret i Gottorp – kunne være præget løbende i takt

med hærens fremrykning, ganske som det skete 12 år senere, hvor Frederik 1.s søn, Christian 3., under Grevens fejde lod slå mønt i Ribe, Århus, Roskilde og København, mønter der dog til forskel fra Lejrskillingene bærer bynavnet i omskriften.³⁶ I betragtning af krigshandlingernes tidsmæssige begrænsning forekommer denne mulighed dog ikke oplagt. Så meget mere som Christian 3.s 4-skillinger må anses for antedaterede for at postulere kontrol med landet, før det reelt var tilfældet.

Et enkelt yderligere argument for Roskilde som møntsted frem for Serridslev skal dog fremføres: I et brev fra Johan Ranzau til Frederik 1. – der var fraværende under det meste af belejringen – skrevet i lejren i Serridslev 5. oktober 1523 beder feltherren kongen om at sende penge til krigsfolkets aflønning. Denne anmodning giver ikke megen mening, hvis møntsmedjen i forvejen forefandt i lejren. Som efterskrift til samme brev oplyser Rantzau, at rytterne i lejren er blevet enige om at drage til Roskilde, hvilket Ranzau vil søge at forhindre.

Episoden er udsprunget af manglende lønudbetaling og det forekommer vel ikke meningsfuldt at drage til Roskilde (uanset denne bys status som administrativt centrum for den angribende part), hvis der samtidig fandtes en møntsmedje i Serridslev. Hermed slutter vore overvejelser om møntstedet.

Nedenfor opdeles stemplerne i to grupper, dem med **Æ** og dem med **ᚼ**. Vi forestiller os ikke, at der blot har været to stempelskærere beskæftiget – der er en hel del andre forskelligheder i spil³⁷, men forskellene er ikke større end de ses på de gængse dobbeltskillinge fra Gottorp. Parallelt med forskellen mellem **Æ** og **ᚼ** ses to markante portrættyper: det mere detaljerede med kongens hoved set skråt forfra (fx Schou 4) og mere forsimplede (fx Schou 1), hvor kongens ansigt ses lige forfra.

Når dette er sagt, skal det dog som allerede nævnt pointeres, at nogle af stemplerne fra 1524 falder aldeles uden for dette billede. De

34. Georg Galster: Roskilde Mønter. I: Fra Københavns Amt 1929 s. 425

35. Vi har i vor søgen efter holdepunkter henvendt os til Roskilde museum, hvor Jens Ulriksen skriver: "Jeg har gransket museets database med skriftlige kilder fra middelalderen, som omhandler Roskilde frem til 1619. Der er dog ikke tale om en fuldstændig fortegnelse over samtlige efterretninger om Roskilde (...). I fortegnelsen har jeg fundet flere møntmestre, men ingen møntergård, i hvert fald ikke en ejendom, der er angivet som sådan. Det nærmeste er møntmester Sommer, der i 1293 havde sin gård i Skt. Dionysii sogn uden nærmere stedfæstelse. I 1416 omtales en stenhusgård i Vor Frue sogn, hvor møntmesteren tidligere boede. Det er ikke ensbetydende med, at der var en møntmester i 1416, men kan henvises til Jens Eskilsen, der nævnes som møntmester i 1361, eller hans eventuelle efterfølger, som jeg ikke ved om har eksisteret. Derefter er der fuldstændig tavshed i de kilder, som jeg har gennemført, så forholdene i 1520'erne og 1530'erne er jeg helt uvidende om." Det går altså som altid, når man leder efter noget: Man finder ikke det, man ledte efter, men som regel noget andet. Her er oplysningerne om møntmestrene Sommer og Eskilsen interessante – dem kendte vi ikke – men især bemærkningen om en (evt. tidligere) møntmestergård 1416 er spændende. Muligvis kan det tolkes således, at den møntmester, Erik af Pommern lod mønte i Næstved, havde bopæl i Roskilde.

36. Det er tankevækkende, at Lejrskillingene ikke er nævnt i August Brause-Mansfeld: Feld-, Noth- und Belagerungsmünzen, Berlin 1897. Forfatteren har enten ikke kendt til Lejrskillingene eller har ikke betragtet dem som militært relaterede mønter. Ej heller er Christian 3.s grevefejdemønter med, hvor imod nogle af Christian 2.s udgivelser fra samme borgerkrig er gengivet i bogen.

37. Nogle bagsidestempler har ubrudt perlering for nedden, andre har brudt perlering. Et enkelt stempel har dobbeltbuet skjoldunderside. Der er betydelig forskel på perlernes antal og størrelse, osv. osv.

Fig. 6. To Lejrskillingforsider [8] og [11] samt to Dobbeltskillingforsider fra Gottorp. Kongen ses henholdsvis lige forfra og skråt forfra, men man er næsten nødt til at læse omskriften for at se hvilke, der er Lejrskillinge og hvilke, der er Dobbeltskillinge.

Bemærk at varianten med årstal på forsiden mangler det holstenske nældebladsvåben samt at kongen ikke har sværd over skulderen.

er langt mere klodsede i deres udformning og bærer præg af et hastværksarbejde, som er vanskeligt foreneligt med værkstedet i Gottorp. Adskillelsen går på placeringen af årstallet: De 1524-Lejrskillinge, der har årstal på bagsiden, følger sig uproblematisk ind i det, som vi kan kalde Gottorp-rækken. Måske kan man forestille sig, at disse sidste Lejrskillinge fra 1524, der jo åbenlyst er præget efter Københavns overgivelse i begyndelsen af januar, har tjent det formål hurtigst muligt at få betalt lejetroppe og få dem sendt ud af landet.

At der ikke er tale om en isoleret produktion – eller ligefrem falskmøntneri – fremgår af den kendsgerning, at bagsidestemplet med årstal 1524 kobler til et af de mest anvendte forsidestempler fra Lejrskillingenenes glansperiode i slutningen af 1523, L-11, mens de 1524-Lejrskillinge, der har årstal på forsiden, er en mærkværdig og i koblingsskemaet helt isoleret udmøntning, som man ikke kan forestille sig, har noget med Gottorp at gøre. Disse stempler kan sagtens tænkes at være fremstillet af en lokal, men med hensyn til møntstempelfremstilling aldeles uerfaren guldsmed fra Roskilde.³⁸

Alt imens det synes sikkert, at Bernt Buske har været møntmesteren bag Lejrskillingenene, fortaber de øvrige medvirkende sig i anonymitetens tåger. Hvis man antager, at de blomster, der på et par af forsidestemplerne begynder og afslutter omskriften, er rene skilletegn, er der kun et enkelt stempel, der bærer noget, der kan tolkes som en personidentifikation, nemlig trekløveren på stemplet L-15 (Schou 1523/7 og Schou u.år 3). Det skal bemærkes, at trekløveren er et hyppigt brugt mærke på dobbeltskillingenene fra Gottorp fra 1524 og frem.

Fig. 7. Lejrskilling fra 1524 med årstal på forsiden. Især forsiden savner ethvert spor af den akkuratse, der præger stemplerne fra Gottorpserien [58]

Schou angiver de to kløvermønter forskelligt, men der er tale om samme stempel: det er angivelsen under Schou 1523/7, der er den korrekte. Stykket uden årstal, som vi kun kender fra Schous aftryk (proveniens Stockholm), er utydeligt og dobbeltslået.

Lejrskillingenes værdi 1523

Vi ved ikke, for hvilken værdi Lejrskillingene har været udgivet til lejesoldaterne i 1523-24, men vi ved, at man i samtiden har haft opmærksomheden nøje rettet mod værdien af den forskellige mønt, der cirkulerede i Europa. Embedsmænd, de såkaldte wardeiner³⁹, havde det som deres opgave at kontrollere og værdifastsætte de kursierende mønter.

I *INNUM* 1958 side 167-170 gengiver Georg Galster en sådan møntkontrol, der formodes at have fundet sted ca. 1525⁴⁰. Her har wardein Rodeleff Tewfinck prøvet en række samtidige mønter – især tyske, men tillige Frederik 1.s slesvigske dobbeltskilling og vores Lejrskilling. Den slesvigske omtales som:

*"stedegr. Mit den 2 lewen vnnd harneschenn Manne genn in de mk. 57 stücke vnd halttenn 7 lot 2 qu. vnnd wirt de ffine mk. vff 10 fl. 14 gr. gemuntz. Demnach ist eyner 21 d. werth."*⁴¹

38. Den eneste anden mulighed synes at være, at disse mønter er fremstillet i Nordtyskland: Den sidste del af hæren opløstes i marts/april 1524 og en del af den endelige afregning af soldaternes tilgodehavender blev forestået her af Johan Ranzau.

39. Undertiden træffer man betegnelsen gardein. Forskellen er kun sproglig og viser den latinske variant g- overfor den germanske w-. Det er samme forskel, som ses i ordparrene guerre/war, garder/waiter, Gallien/Wales og drengenavnet Guillaume/William.

40. Galsters kilde er *Berliner Münzblätter* XX. Jahrgang No. 223 (März 1899) Sp. 2589-90.

Om vores Lejrskilling hedder det:

*"stedergr., 12 vff 1 fl. gemuntz, mith denn 3 lewenn vnd geharnnesche manne, genn in de mk. 57 stücke vnd helt 1 mk. 4 lot 0 qu. 0 d. vnd wirt de mk. fins vff. 18 fl. 15 gr. 9 d. awfgebracht. Demnach ist eyner Nor 11 d. vnd 1/8. d. werth."*⁴²

Galster "oversætter" wardein Tewfincks oplysninger til moderne angivelser således:

	Stykker på marken	Råvægt gram	Finhed lod	Finhed tusinddele	Finvægt gram
Slesvigsk dobbeltskilling	57	4,103	7 1/2	468,75	1,923
Lejrskilling	57	4,103	4	250	1,026

Det ses tydeligt, at ikke blot mønternes tegning forekommer ens, deres råvægt ækvivalerer også – kun finvægten differerer, ganske betydeligt endda. Lejrskillingenes sølvindhold er meget tæt på kun at være det halve af de slesvigske dobbeltskillinges. Galster forekommer sikker på, at Frederik har udgivet Lejrskillingene til dobbeltskillingenes kurs. Vi er mere i tvivl. Dels forekommer det risikabelt at snyde sine lejesoldater så groft, som der her ville være tale om – man kan jo heller ikke udelukke, at soldaterne havde en sølvsmed med, der kendte til finhedsbestemmelse med stregprøver – dels kan Lejrskillingene sagtens (selv om de trods alt skulle være udgivet til en lettere ureel kurs) tænkes at have kunnet kursere i det miljø, som en militærlejr var og er: Vi skal nok ikke forestille os, at soldaterne i stort tal lagde solden i en pose for at bringe den med hjem – en stor del er givetvis blevet omsat på stedet til lokale eller medbragte ludere og lommetryve.

Vi har i nærværende arbejde ikke kunnet gennemføre en egentlig analyse af Lejrskillingenes vægt. Vort materiale hidrører fra vidt forskellige kilder, hvorfra vægtangivelser ikke altid har kunnet tilvejebringes og eksisterende vejninger er foretaget over tid af forskellige mennesker på forskellige vægte. Dog kan det oplyses, at 12 Lejrskillinge i Mønt- og Medaillesamlingens hovedsamling⁴³ med en variation mellem 3,76 g og 4,57 g gennemsnitligt vejer 4,04 g med en medianvægt på 4,03 g. Medtages de 6 Lejrskillinge fra Hede og Jensen opnås en population på 18 eksemplarer med en variation mellem 3,62 g og 4,58 g og et gennemsnit på 4,08 g, stadig med en medianværdi på 4,03 g. Der er altså tale om en lille undervægt i forhold til wardein Tewfincks målinger, men differencen er så beskedent, at man næppe kan udlede noget heraf.

Lejrskillingenes værdi 1540

Christian 3.s møntordning fra 1541 regnes traditionelt for overgangen til nyere tid i dansk mønthistorie. I en reces fra året før fastlæg-

ges den fremtidige værdi af forgængernes mønt. Om Lejrskillingen hedder det (kapitel 13):

*"Ithem Koning Friderichs X huide stycker som kaldes Leyerskellinger skall her ephter gielde III S."*⁴⁴

I 1541-ordningen hedder det om de kommende skillinge, hvoraf tre altså skulle svare til en Lejrskilling:

*"Item die Marck werckes zu vier loth feynnsz, darauss zu munntzenn Schillingstücker, uff die Marck werckes I hundertt unnd VI stücke, eynn stück mehr oder weniger, doch das es mitt Vorsatz, nit geschee".*⁴⁵

Tilfældet vil altså, at de nye skillinge bliver 4-lødige (finsølv er 16-lødigt, dvs. mønternes finhed ville i dag betegnes som 0,250) ligesom Lejrskillingene, således at deres indbyrdes værdi kan direkte sammenlignes. Lejrskillingene vejer ca. 4 gram og indeholder altså ca. 1 gram finsølv. Christian 3.s skillinge vejer godt 2 gram for den bedste årgang (1542), derefter knap 2 gram. Vægten af tre 1542-skillinge andrager således omkring 6,6 gram med en finvægt på 1,65 gram. Det virker altså som om kongen groft overvurderer sin fars krigsmønt. Der er næppe tvivl om at det sker bevidst. Man kan forestille sig, at Christian ikke offentligt ønsker at vedgå, hvor dårlig Lejrskillingen egentlig var. En anden mulighed er, at Lejrskillingene stadig i anseelse nød godt af deres lighed med de gode, slesvig-holstenske dobbeltskillinge og at kongen derfor kunne forstrække sit sølv ved at lade Lejrskillingene kursere til en for høj værdi.

Udmøntningens omfang

Mens vor uvidenhed med hensyn til udmøntningsformlen lader sig afhjælpe ved samtidige eller senere lødighedsprøver, er vi i højere grad på herrens mark hvad angår omfanget af Lejrskillingudmøntningen, der heller ikke har sat sig spor i de samtidige kilder. Julius

-
41. = "Dobbeltskillinge [Stedergroschen er betegnelsen på de dobbeltskillinge, som hansestæderne Lübeck, Wismar, Hamburg og Lüneburg lod præge fra 1522, forf. anm.] med 2 løver og en harniskklædt mand. Der går 57 stk. på en [vægt-]mark og de holder 7 lod 2 kvint. Den fine mark er udbragt til 10 floriner og 14 groschen. Således er denne dobbeltskilling 21 penning værd."
 42. = "Dobbeltskillinge, 12 på 1 florin [1 florin = 24 skilling; Lejrskillingen burde således have en værdi af 2 skilling, dvs. 24 penning, forf. anm.], med 3 løver og en harniskklædt mand. Der går 57 stk. på en [vægt-]mark og de holder 4 lod 0 kvint. Den fine mark er udbragt til 18 floriner 15 groschen og 9 penning. Således er denne dobbeltskilling blot 11 1/8 penning værd."
 43. Eksemplaret Schou 1523 / 1a i hovedsamlingen har en lille kantmangel, hvorfor det er udeladt i denne sammenhæng (vægt 3,31g). Ligeledes er eksemplaret i Wien, der opgives at veje 3,39g udeladt af beregningerne, da den ukarakteristiske vægt evt. kan skyldes skader på mønten. Vi har ikke set det pågældende stykke. Schive bringer en tegning af en Lejrskilling og angiver vægten til 3,71g. Vi har ikke kunnet identificere denne mønt og derfor ikke medtaget den i vægtberegningen.
 44. = "Ligeledes skal kong Frederiks 10 hvide-stykker, som kaldes Lejrskillinge herefter gælde for 3 skilling." Danske Magazin 3, her citeret efter Jørgen Sømod: Forordninger og rescripter med videre angående det danske og norske møntvæsen 1483-1813, København 2011 side 17. Da en skilling = 3 hvide, er der altså tale om en nedsættelse til 9 hvide. I Mynt (Nordisk Kultur XXIX, 1936) side 183 angiver Georg Galster den nye værdi på en Lejrskilling efter 1540 som 4 hvide; i Unionstidens Udmøntninger (1972) side 33 er det rettet til 3 skilling.
 45. = "Ligeledes skal en mark [ca. 233 gram. Forf. anm.] sølv udmøntes 4-lødigt til 106 skillingstykker plus/minus én, blot det ikke sker med vilje". Danske Magazin 3, Sømod, anf. arb. side 18.

Wilcke, hvis mangeårige forskerarbejde bærer præg af hyppige besøg i arkiverne, har intet at berette i sit værk *Renæssancens Mønt- og Pengeforskel*⁴⁶. Om Lejrskillingene hedder det blot:

"Bernt Bruske (...) havde, som tidligere anført, modtaget ca. 1424 Løde M[ark] og ca. 265 Lod Sølv. Hvor fint det Sølv var og hvorledes det blev udmøntet, kendes for Tiden ikke – det var vel formentlig de saakaldte Lejrskillinge eller 10 Hvide, maaske 4 β -, men omregnet i Gylden kan det maaske udgøre ca. 14.000 Gylden eller henved 1/2 Million Kroner 1875. Intet Under, at det kneb højliggen med at holde Knægtene sammen, hvis ikke større Beløb har været til Raadighed."

Alene pga. det ringe antal bevarede stempler må det antages, at Lejrskillingudmøntningen har været begrænset. Det er dog langt fra sikkert, at soldaterne kun har fået deres sold i disse mønter. Men hvad koster en lejet hær? Også her sniger en betydelig usikkerhed sig ind: Wilcke anfører – uden kildeangivelse men i relation til den militære situation omkring 1524-26

"(...) at der alene til 5 Fænniker Knægte gik 25.000 M ugentlig, dvs: mindst 250.000 1875-Kr."

Samtidig citerer han rentemester Anders Glob for i en udateret optegnelse (ca. 1531) at skrive til kong Frederik, der trues af Christian 2.s mulige tilbagekomst, at han ikke måned efter måned kan udrede 24.000 M til de 5 Fænniker Knægte (...). Man bemærker, at samme mængde soldater i 1524 prissættes til det firdobbelte i forhold til 1531. Lejesoldater kan på det europæiske marked måske være mindre efterspurgt i 1531 i forhold til 1524 eller der kan være forskelle i udrustning osv. Alligevel forekommer forskellen betydelig og efterlader en snigende mistanke om en fejl i den ene kilde. Vi stoler her på Glob bl.a. pga. udtrykket "måned efter måned", der virker som en fast formel og stemmer overens med de øvrige kilder, der synes at antyde, at soldaterne var månedslønnede (jf. side 49f.).

De 1424 mark finsølv, som Bernt Buske kvitterede for, svarer til 331.792 Lejrskillinge (En lødig mark indeholder ca. 233g sølv, en Lejrskilling ca. 1g). Frederik 1. skulle aflønne 2 fænniker á 500 mand (Lübeck aflønnede resten), dvs. 1000 mand, hver til en månedsløn på 4 gylden = 48 Lejrskillinge, i alt 48.000 Lejrskillinge pr. måned. Belejringen varede ca. 7 måneder hvilket ville svare til 336.000 Lejrskillinge. Dette tal svarer forbløffende præcist til Buskes kvitteringer, men så er foreløbig ingen andre udgifter til felttoget end de rene landsknægtlønninger afholdt. Kan man forestille sig, at knægtene er lønnet med Lejrskillinge, mens rytteri osv. er lønnet i bedre mønt?⁴⁷

Hovedargumentet mod denne ide er det tidsmæssige: Kvitteringerne daterer sig fra efteråret 1523, mens udbetalingen af sold til sol-

daterne må være påbegyndt flere måneder før. I givet fald skulle man forestille sig, at en del af det af Bernt Buske modtagne beløb skulle refundere et tidligere udlæg fra Frederik 1., således at Lejrskillingene har været præget før det af kvitteringerne dokumenterede tidspunkt.

Når udmøntningens størrelse ikke kan fastslås på baggrund af et samtidigt, skriftligt materiale, må man forsøge at nærme sig en antagelse ud fra selve det bevarede møntmateriale. Vi har kort diskuteret problemerne med Sven Aagaard, der har beskæftiget sig med 1600-tallets danske mønter. Sven Aagaard skriver til os:

"(...) Med tiden er jeg dog kommet mere i tvivl, om sådanne beregninger overhovedet er realistiske ud fra et bevaret møntmateriale fra 1600-tallet, som måske udgør i størrelsesordenen 1 promille af de faktisk udmøntede mønter."

Og dertil kan man sige, at vanskelighederne naturligvis er endnu større, når man beskæftiger sig med 1500-tallets mønter.

Sven Aagaard opsummerer vanskelighederne således:

"For teoretisk at beregne en udmøntning kræves, at 1) antallet af anvendte stempler kan fastlægges og 2) at der foreligger realistisk mål for gennemsnitsholdbarheden af stemplerne.

"Angående pkt. 1) er hovedproblemet, at variationen i stempelholdbarheden kan være dramatisk stor, d.v.s. at der i et bevaret materiale med stor sandsynlighed vil mangle stempler med en [undergennemsnitlig] holdbarhed. Antages det eksempelvis, at der af en udmøntning på 100.000 stykker er bevaret 100 mønter, vil stempler, som har produceret (væsentligt) under 1000 mønter følgelig mangle eller være stærkt underrepræsenterede blandt de bevarede mønter.

Angående pkt. 2) mener jeg kun, at gennemsnitsholdbarheder giver mening for store udmøntninger, hvor der er anvendt et meget stort antal stempler, og hvor variationen i stempelholdbarheden derfor ikke længere er af afgørende betydning, fordi holdbarhederne udjævnes."

Vi er kort sagt uden faste holdepunkter. Bernt Buskes 1424 lødige mark sølv kunne teoretisk udmøntes til godt 330.000 Lejrskillinge, men vi ved ikke, om det skete, lige som vi ikke ved, om andet sølv end det, Bernt Buske kvitterede for, udmøntedes som Lejrskillinge – hvilket ville være sandsynligt, vi ser jo ikke i kvitteringerne tegn på at kongen selv bidrager, hvilket gerne kan være sket i udenlandsk mønt – og vi ved ikke, om alt det nævnte sølv blev til Lejrskillinge. Endelig ved vi ved ikke engang, om alle kvitteringer er bevaret.

46. Renæssancens Mønt- og Pengeforhold er det sidste bind, Wilcke skrev, og så absolut det svageste. Han lod efterfølgende den usolgte del af oplaget brænde, og det forekommer begrænset, hvor stor vægt, man kan tillægge bogens oplysninger – hyppigt har vi imidlertid ikke bedre.

47. Det skal bemærkes, at Wilckes udregninger resulterer i ganske andre resultater. Disse underkendes også af Galster, der dog ikke selv opstiller et lignende regnestykke.

Hvis vi forsigtigvis holder fast i teorien om den ene promilles bevaring, skulle det betyde, at der til nutiden skulle være bevaret ca. 330 Lejrskillinge. Det anser vi for at være i overkanten – måske det dobbelte – af vores fornemmelse, men dette mulige underskud af overleverede Lejrskillinge forklares måske delvist med, at denne krigsmønt har været mere udsat for omsmelting – i Danmark eller i lejesoldaternes hjemlande. Og endelig forudsætter disse regnestykker vel, at soldaterne faktisk fik deres sold, hvilket ikke altid synes at have været tilfældet.

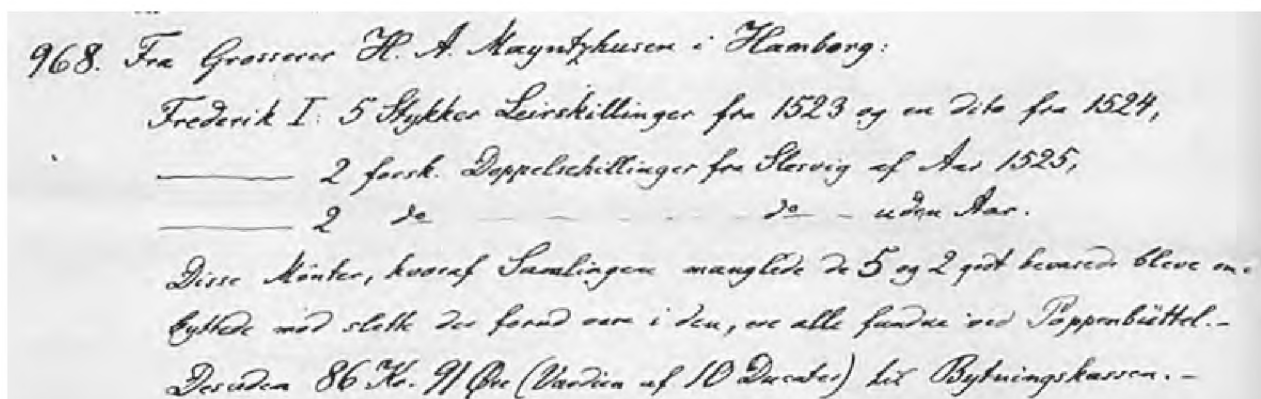
Til støtte for vor fornemmelse af, at det faktiske udmøntningstal ligger lavere end de 330.000 – måske snarere det halve, kan anføres antallet af stempler, der forekommer ret lavt: Vi kender kun 10 forsidestempler, hvoraf enkelte kun er dokumenteret fra en enkelt eller ganske få mønter. Vi kender ikke holdbarheden af datidens stempler, men for 1600-tallets udmøntninger har tal på 10.000 mønter pr. stempel været nævnt. Forestiller vi os, at forsidestemplerne til Lejrskillingene gennemsnitligt har kunnet producere 15.000 mønter – et estimat, der må anses for højt sat – vil den totale produktion andrage ca. 150.000 eksemplarer. Dette antal vil være vort bud på udmøntningens omtrentlige størrelse. Det forekommer os et rimeligt maksimum både hvad angår antallet af kendte stempler og bevarede mønteksemplarer, ligesom det synes at ligge i sikker afstand fra en misfortolkning af de skriftlige kilder.

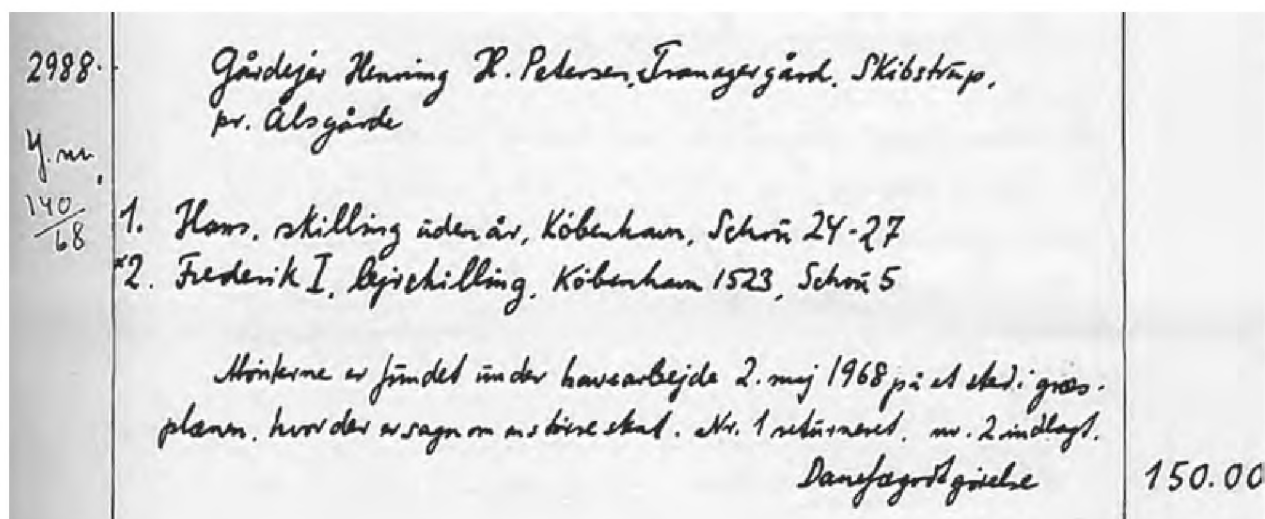
Fund

Lejrskillingene optræder ikke hyppigt i fundene. En af grundene kan være den relativt lille udmøntning – Lejrskillingene har formentlig allerede i samtiden ikke været helt almindelige. Yderligere kan peges på, at lejesoldaterne, som var de primære modtagere af disse mønter, ikke må formodes at deponere dem i Danmark.

Soldaterne har levet fra hånden og i munden og efter endt tjeneste i Danmark er de draget videre til nye slagmarker – således har givetvis mange af de soldater, der hjalp Frederik til tronen i Danmark,

Fig. 8. BP 968. Udskrift fra Bytteprotokollen, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, København 1877-1878. Fra Grosserer H. A. Mayntzhusen i Hamborg.
Foto Michael Märcher, KMMS

efterfølgende deltaget i de såkaldte bondekrige i det tyske område i tiden omkring 1525. Hvad de har haft tilbage af deres sold, har de bragt med sydpå. Det forekommer således meget symptomatisk, at Den kgl. Mønt- og Medaillesamling har måttet tilbytte sig nogle af stykkerne i hovedsamlingen fra et tysk fund⁴⁸ (fig 8).

I det omfattende corpus Danmarks middelalderlige skattefund (1992) er kun registreret et enkelt fund med en enkelt Lejrskilling. Det stammer fra Skibstrup i Nordsjælland og skriver sig fra 1968. Desuden henviser etiketten til en af Lejrskillingene i Hovedsamlingen, KMMS, til et fund i Grenå (FP 4635)⁴⁹.

Da Christian 3. i 1540 prissætter Lejrskillingene til 3 skilling, burde de vel spille en eller anden rolle i det nationale møntomløb. Det må imidlertid konstateres, at disse mønter er langt sjældnere forekommende i fund, end de fleste andre danske mønter i middelalderen. Man må formode, at Grevefejden 1534-36 var den sidste periode, hvor danske borgere kunne finde på at betro Lejrskillinge til jorden, men det synes ikke at være sket.

Mangelen på Lejrskillinge i det nye fund – Maglebysskatten Møn 2012⁵⁰ – synes at antyde, at de relativt hurtigt er forsvundet ud af den almindelige cirkulation, trods skattens store andel af høje nominaler. Meget tyder således på, at Lejrskillingene kun i ringe grad har været i hænderne på den almindelige dansker.

48. 968 [Bytteprotokol 1877-1878]. Fra Grosserer H. A. Mayntzhusen i Hamborg:

Frederik I: 5 Stykker Lejrskillinge fra 1523 og en dito fra 1524,

— 2 forsk. Doppelschillinge fra Slesvig af Aar 1525,

— 2 do ----- do -- uden Aar.

Disse Mønter, hvoraf Samlingen manglede de 5 og 2 godt bevarede bleve om-

byttede med slette der forud vare i den, ere alle fundne ved Poppenbüttel-

Desuden 86 Kr. 91 Øre (Værdien af 10 Ducater) til Bytningskassen.-

49. Der er tale om en enkeltfunden mønt, som derfor ikke er registreret i DMS.

50. Undersøgelsen af dette fund pågår stadig - mønterne er i skrivende stund til konservering -, men iflg. Michael Märcher, KMMS, er der foreløbig ikke konstateret Lejrskillinge i fundet.

Katalog

I Schous monumentale værk fra 1926 udgør Frederik 1.s Lejrskillinge 19 numre⁵¹. Registreringen er baseret på omskrifter og ligger på møntniveau, idet der registreres forskellige kombinationer af for- og bagsideomskrifter. Det betyder, at samme møntstempel (fx et bestemt forsidestempel) kan være repræsenteret i flere Schounumre (blot i kombination med forskellige, omskriftforskellige bagsidestempler) og desuden at samme Schounummer kan dække over flere forskellige stempler, der blot har samme omskrift.

En moderne behandling af materialet må indeholde en registrering af de enkelte stempler samt et koblingsskema, der viser deres indbyrdes kombinationer.

Der kan som nævnt udsondres to hovedgrupper, der kobler indbyrdes. Forskellen ses tydeligst i udformningen af bogstavet E, der gengives henholdsvis **Ɛ** og **Ⓔ**. Yderligere adskiller de to grupper sig ved andre varianter af enkeltbogstaver samt ved brugen af skilletegn: **Ɛ**-gruppen anvender med en enkelt undtagelse **⌘**, mens stemplerne med **Ⓔ** har **°**. Vi har dog ikke at gøre med to stempelskærere med hver deres sæt punsler: Således findes inden for hver af de to grupper betydelige forskelle i udformningen af kongeportræt, bagsidens skjold samt de øvrige bogstaver, så et vist antal stempelskærere synes at have været involveret i fremstillingen af stempler til Lejrskillingene.

Metodiske problemer

Inden vi præsenterer vort forslag til en systematisk opstilling af Lejrskillingene, vil vi introducere læseren for et par af de problemer og overvejelser, som en katalogopstilling fører med sig. Vi begynder med tre bagsidestempler – er de ens eller forskellige? (se fig. 10)

Første problem ligger naturligvis i billedkvaliteten. Det øverste eksempel er affotograferet af os efter et rastereret billede i et ældre auktionskatalog. Det næste er en gengivelse af den fil, der har ligget til grund for afbildningen i et nyere auktionskatalog og nederste billede er taget i 2012 af en professionel møntfotograf. Vi har ikke haft nogen af de tre mønter i hånden, men må klare os med hvad vi har.

Afgørelsen af, om mønterne er præget med samme bagsidestempel, er tæt knyttet til spørgsmålet om, hvorvidt vi skal anse mønter for ens indtil vi finder forskelle, der ikke kan forklares, eller om vi skal anse dem for forskellige, indtil vi finder så mange ligheder, at tanken om to stempler forekommer absurd. I praksis leder vi både efter ligheder og forskelle, når vi sammenligner mønttegningerne, og vore konklusioner er som oftest en kombination af de to tilgange. Men man træder som oftest på usikker grund: Datidens møntskærere havde en forbløffende evne til at producere så godt som ens stempler, hvor det selv på computeren eller på lysbordet kan være vanskeligt at afgøre identitet

Fig. 10. Tre Lejrskillinge.
 Ens eller forskellige? [2], [4], [3]

eller forskellighed. Hertil kommer nogle forstyrrende fænomener, der må tilskrives selve prægeprocessen. I forbindelse med vores bog om Frederik 1.s søslinge kunne det konstateres, at disse mønter pr. rutine var præget med to eller flere slag, hvilket på den enkelte mønt som oftest ses som små forskydninger i møntbilledet. Det siger sig selv, at det medfører en betydelig usikkerhed, når man på computer eller lysbord sammenligner mønttegninger, hvor hver af tegningerne er resultat af flere forskudte slag under fremstillingsprocessen.

Vi havde set frem til at arbejde med en større mønttype, idet vi forestillede os, at disse enten ville være mindre dobbeltprægede⁵², eller at de – hvis de var dobbeltprægede – var lettere gennemskuelige som sådanne. Begge antagelser har vist sig forkerte. Lejrskillingene er ligesom søslingene rutinemæssigt dobbeltprægede og det er med Lejrskillingene ofte lige så vanskeligt som med søslingene entydigt at fastslå, om mønter, der ligner hinanden, er slået med samme eller forskellige stempler.

51. Før kroningen 1523 nr. 1-13 samt nr. 1a, 1524 nr. 1-3 samt uden år nr. 1 og 3.

Ved sammenligningen af fotos og tegninger af periodens mønter er vi derfor især glade for at kunne konstatere forskelle, der ikke kan hidrøre fra dobbeltslag, stempelskred eller anden i prægeprocessen frembragt forskellighed. Således også med de tre ovenfor viste eksempler, der er præget med hvert sit stempel, om end de alle hos Schou rubriceres som Schou 1:

Mønt nr. 1 og 2 adskiller sig ved udformningen af næstsidste bogstav i omskriften. Nr. 1 er frembragt af 2 **I**'er, der efterfølgende er forvandlet til et **И** med en tynd tværsteg. Nr. 2 viser tydeligt et harmonisk **И**, der ikke bærer samme præg af samlesæt. Tilsvarende kan man være usikker på, om nr. 3 er præget med samme stempel som en af de to andre – lige indtil man opdager den karakteristiske udformning af bogstavet **H** i **PHXHT**. Når man har set buen, der gør det ud for tværstregen i dette bogstav, er man ikke længere i tvivl. Her behøver man ikke lede efter ligheder, én forskel er nok. Materialet har været fuldt af den slags opgaver. De er løst efter bedste evne, men læseren bedes ikke frakoble sin egen sunde dømmekraft under beskæftigelsen med materialet.

I modsætning til situationen da vi behandlede kongens søslinge og måtte forkaste Schous systematik og nummerering pga. hans for mange fejl og unøjagtigheder, har vi ved opstillingen af Lejrskillingerne kunnet bibeholde Schous system. Et enkelt nummer er udgået (Schou 1523 / 13), en lille håndfuld er kommet til, men de øvrige numre ligger fast og vi har kunnet begrænse os til at udvide og præcisere: For eksempel er Schou 1523 / 4 blevet til 4-1, 4-2 og 4-3. Hver gang er det forsidestemplet, der overlever og giver nummer til mønten. De forskellige bagsidestempler med samme omskrift danner undergrupperne.

Som antydet er vort arbejde foregået på stempelniveau, hvorfor de enkelte for- og bagsidestempler er identificeret og nummereret. Til navngivningen følgende kommentarer:

E-gruppen indeholder stemplerne L-01 og L-02 (forsidestempler med årstal **Z3**), L-05 og L-06 (forsidestempler med årstal **Z8**) samt L-11 til L-15 (forsidestempler uden årstal). Hertil kommer bagsidestempler uden år: L-21 til L-29 og med år: L-31 til L-34

E-gruppen indeholder forsidestemplerne L-51 til L-53 samt bagsidestemplerne L-61 til L-68 (1523) og L-71 (1524).

Vort bud på en opstilling er følgende:

-
52. Forklaringen ligger i, at en større og tykkere mønt har mere metal, der kan formes ved hammerpræget. Den lille og tyndere mønt, har derimod mindre metal, der kan tage imod slaget, som så hyppigt må gentages for at efterlade blanketten tydeligt præget.
53. Her og efterfølgende i oversigten henviser tal i skarp parentes til den nedenstående oversigt (side 89ff.) over de af os kendte Lejrskillinger.
54. Stemplet kendes kun fra Schous aftryksamling. Aftrykket sidder i kortet, der bærer katalognummer [uden år] 2, men i bogen er det rettet til [1523] 1a. Man kan godt tilgive Schou i første omgang at have overset årstallet ved hoftebilledet – det skete for os selv, da vi tegnede stemplet. Selv med god vilje er det vanskeligt at få øje på mere end et lille 2-tal. 3-tallet sidder højere, omsluttet af kongens arm.

Æ-gruppen – Forsider

Skilletegn: 8

L-01

FREDERICVS: ELECTVS: REX: DANIÆ

Æ-gruppe > Forsider med årstal (L-01 – L-06)

Kendetegn: Årstallet **Z 3** med et ciffer på hver side af kongens hofte. **IE** i **DANIÆ** nærmest sammenvoksede. I modsætning til de andre forsidestempler mangler stemplerne med årstal på forsiden kongens sværd samt det holstenske våben under kongens rustning.

Eksempel: [3]⁵³, KMK Stockholm

Forvekslinger: L-02, der dog blander **Æ** og **Ɔ**

Koblingsskema: L-01 – Schou 1523 / 1-1 – L-22 | L-01 – Schou 1523 / 1-2 – L-24

L-01 – Schou 1523 / 1-3 – L-23 | L-01 – Schou 1523 / 2 – L-33

L-01 – Schou 1523 / 3 – L-34 | L-01 – Schou 1523 / ej – L-31

L-02

FREDERICVS: ELECTVS: REX: DANIÆ

Æ-gruppe > Forsider med årstal (L-01 – L-06)

Kendetegn: Årstallet **Z 3** med et ciffer på hver side af kongens hofte/talje. **Ɔ** og **Ɔ** bruges helt vilkårligt, men hele fremtoningen af mønten peger entydigt på **Æ**-gruppen. I modsætning til de andre forsidestempler mangler stemplerne med årstallet **Z3** på forsiden kongens sværd samt det holstenske våben under kongens rustning.

Eksempel: [5], Schous aftrykssamling, KMMS ⁵⁴

Forvekslinger: L-01, der dog har **FRE...**

Koblingsskema: L-02 – Schou 1523 / 1a – L-28

L-05

~~~**DERICVBS:ELLECTVS:REX:DA:Z/R***

Æ-gruppe > Forsider med årstal (L-01 – L-06)

Kendetegn: Årstal i omskrift **Z / R** – delt af sværdet

Eksempel: [58], KMMS, København

Forvekslinger: L-06, der dog har skilletegn ◦ og udelt årstal.

Koblingsskema: L-05 – Schou 1524 / 3 – L-29

L-06

FRIDERICVS:ELCTVS:REX:DA:GIZR / Θ

Æ-gruppe > Forsider med årstal (L-01 – L-06)

Kendetegn: Årstal i omskrift **ZR** før sværdet. Kongenavnet begynder med FRI... Hedes eksemplar [56] er dobbeltpræget og forekommer derfor som om omskriften indledes **FRE**... Som dette eneste stempel i **Æ**-gruppen ses her skilletegnet ◦. **ELICTVS** mangler det andet **Æ**

Eksempel: [55], KMK Stockholm

Forvekslinger: L-06, der dog har skilletegn ⚡ og delt årstal.

Koblingsskema: L-06 – Schou 1524 / 2 – L-29

L-11

⚡**FREDERICVS:ELLECTVS:REX:DA:CI / Æ°⚡**

Æ-gruppe > Forsider uden årstal (L-11 – L-15)

Kendetegn: **DA:CI / Æ** . Omskriften indledes og afsluttes med ⚡ henholdsvis °⚡. En yderligere forskel ligger bogstavernes placering i møntbilledet: Bogstavet **X** i **REX** ligger ud for kongens

albue på Schou 4, under albuen på Schou 5. **G** i **ELLECTVS** ligger på Schou 4 til venstre for det holstenske våbenskjold, på Schou 5 derimod til højre for samme.

Vi har set flere eksempler på at selv museer har rubriceret Schou 4 som Schou 5 pga. utydelige skilletegn – ringene er små og ofte utydelige.

Eksempel: [11], Jensen

Forvekslinger: L-12, der dog kun har *

Koblingsskema: L-11 – Schou 1523 / 4-1 – L-68 | L-11 – Schou 1523 / 4-2 – L-66

L-11 – Schou 1523 / 4-3 – L-67 | L-11 – Schou 1524 / 1 – L-71

L-12

FREDERICVS:ELLECTVS:REX:DACI /E

E-gruppe > Forsider uden årstal (L-11 – L-15)

Kendetegn: **DACI /E** . Omskriften indledes og afsluttes med *

Eksempel: [23], Jensen

Forvekslinger: L-11, der dog har ringe om * – En yderligere forskel ligger bogstavernes placering i møntbilledet: Bogstavet **X** i **REX** ligger ud for kongens albue på Schou 4, under albuen på Schou 5. **G** i **ELLECTVS** ligger på Schou 4 til venstre for det holstenske våbenskjold, på Schou 5 derimod til højre for samme. **E** i **DACI /E** hviler på sværdet.

Koblingsskema: L-12 – Schou u.år / 1 – L-25 | L-12 – Schou u.år / ej – L-21

L-12 – Schou 1523 / 5 – L-68 | L-12 – Schou 1523 / 6 – L-31

L-12 – Schou 1523 / ej – L-32

L-15

°**FREDERICVS:ELLECTVS:REX:DACIE / ♣°**

E-gruppe > Forsider uden årstal (L-11 – L-15)

Kendetegn: **DACIE / ♣**

Eksempel: [27], KMMS, København

Forvekslinger: L-11 og L-12, der dog ikke har ♣

Koblingsskema: L-15 – Schou 1523 / 7 – L-31 | L-15 – Schou u.år / 3 – L-23

Æ-gruppen – Bagsider

L-21

DEODVCE MILITE STRIVM PHANT

Æ-gruppe > Bagsider uden årstal (L-21 – L-29)

Kendetegn: **STRIVM**

Nederste løve træder på **Æ** i **MILITE**. Øverste løves hale er fri af skjoldets overkant.

Perleringen bryder skjoldbuen i de fleste bagsidestempler i Æ-gruppen.

Eksempel: [61], ex. Hede. I kataloget (Hede III lot 178) fejlbestemt som Schou u.år 1

Forvekslinger: L-33, der har årstal over skjoldet

Koblingsskema: L-12 – Schou u.år / ej – L-21

L-22

DEODVCE MILITES TRIVM PHANT

Æ-gruppe > Bagsider uden årstal (L-21 – L-29)

Kendetegn: **TRIVM** uden skilletegn

Nederste løve træder på **S** i **MILITES**. Øverste løves hale ligger delvis på skjoldets overkant.

Perleringen "overtager" skjoldbuen

Eksempel: [1], KMMS, København

Forvekslinger:

L-22: Nederste løve træder på **S** i **MILITES**. Øverste løves hale ligger delvis på skjoldets overkant

L-23: Nederste løve træder på **S** i **MILITES**. **H** med tydelig, naturlig midterstreg

L-24: Nederste løve træder på korsarmen og i hjørnet af skjoldet. Sidste **T** går ind under øverste korsarm. **H** med bue som midterstreg

L-25: Nederste løve træder på korsarmen og på skjoldbuen. Afstand mellem **M** og venstre korsarm

Koblingsskema: L-01 – Schou 1523 / 1-1 – L-22

L-23

DEODVCE MILITES TRIVM PHANT

Æ-gruppe > Bagsider uden årstal (L-21 – L-29)

Kendetegn: **TRIVM** uden skilletegn

Nederste løve træder på **S** i **MILITES**. Øverste løves hale ligger delvis på skjoldets overkant

Eksempel: [4], ex. Bonde

Forvekslinger:

L-22: Nederste løve træder på **S** i **MILITES**. Øverste løves hale ligger delvis på skjoldets overkant

L-23: Nederste løve træder på **S** i **MILITES**. **H** med tydelig, naturlig midterstreg

L-24: Nederste løve træder på korsarmen og i hjørnet af skjoldet. Sidste **T** går ind under øverste korsarm. **H** med bue som midterstreg

L-25: Nederste løve træder på korsarmen og på skjoldbuen. Afstand mellem **M** og venstre korsarm

Koblingsskema: L-01 – Schou 1523 / 1-3 – L-23

L-15 – Schou u.år / 3 – L-23

L-24

DEODVCE MILITES TRIVM PHANT

Æ-gruppe > Bagsider uden årstal (L-21 – L-29)

Kendetegn: **TRIVM** uden skilletegn. **H** med bue som midterstreg. Nederste løve træder på korsarmen og i skjoldkanten. Sidste **T** går ind under øverste korsarm.

Eksempel: [3], KMK Stockholm

Forvekslinger:

L-22: Nederste løve træder på **S** i **MILITES**. Øverste løves hale ligger delvis på skjoldets overkant

L-23: Nederste løve træder på **S** i **MILITES**. **H** med tydelig, naturlig midterstreg

L-24: Nederste løve træder på korsarmen og i hjørnet af skjoldet. Sidste **T** går ind under øverste korsarm

L-25: Nederste løve træder på korsarmen og på skjoldbuen. Afstand mellem **M** og venstre korsarm

Koblingsskema: L-01 – Schou 1523 / 1-2 – L-24

L-25

DEODVCE MILITES TRIVM PHANT

Æ-gruppe > Bagsider uden årstal (L-21 – L-29)

Kendetegn: **TRIVM** uden skilletegn. Nederste løve træder på korsarmen og på skjoldbuen.

Afstand mellem **M** og venstre korsarm

Eksempel: [59], KMMS, København

Forvekslinger:

L-22: Nederste løve træder på **S** i **MILITES**. Øverste løves hale ligger delvis på skjoldets overkant

L-23: Nederste løve træder på **S** i **MILITES**. **H** med tydelig, naturlig midterstreg

L-24: Nederste løve træder på korsarmen og i hjørnet af skjoldet. Sidste **T** går ind under øverste korsarm. **H** med bue som midterstreg

L-25: Nederste løve træder på korsarmen og på skjoldbuen. Afstand mellem **M** og venstre korsarm

Koblingsskema: L-12 – Schou u.år / 1 – L-25

L-28

DEODVCE MILITES TRIVMꝰ PHANT

Æ-gruppe > Bagsider uden årstal > skilletegn efter **TRIVM** (L-28 – L-29)

Kendetegn: **TRIVMꝰ**

Eksempel: [5], Schous aftrykssamling, KMMS

Forvekslinger: L-29, der dog har **TRIVM** samt ubrudt perlering under skjoldet.

Koblingsskema: L-02 – Schou 1523 / 1a – L-28

L-29

DEODVÆ MILITS TRIVM• PHANT

Æ-gruppe > Bagsider uden årstal > skilletegn efter **TRIVM** (L-28 – L-29)

Kendetegn: **TRIVM**• Ubrudt perlering under skjoldet.

Eksempel: [55], KMK Stockholm

Forvekslinger: L-28, der dog har **TRIVM**•

Koblingsskema: L-05 – Schou 1524 / 3 – L-29

L-06 – Schou 1524 / 2 – L-29

L-31

DEODVÆ MILITES TRIVM PHANT

Æ-gruppe > Bagsider med årstal **Z3** over skjoldet (L-31 – L-34)

Kendetegn: Skilletegnet i **DEODVÆ** – det skal bemærkes, at skilletegnets ringe sidder langt fra hinanden og er meget små, hvorfor de let overses. Desuden bemærkes, at skjoldets ramme er dobbelt samt at undersiden har to spinkle buer over en ubrudt perlering. Perleringene består i øvrigt af langt flere punkter end det ses på de fleste andre stempler.

Eksempel: [8], KMMS, København. Det skal noteres, at stykket, som er en enkeltfunden mønt fra Grenå, beroende i hovedsamlingen i KMMS (FP 4635) er eneste kendte eksempel på den af Schou ukendte kobling 1523 Schou 3 / Schou 6-7.

Forvekslinger: L-32, der dog har **MILITS**. Bemærk de to stemplers særprægede udførelse af **H** og **N**, der hver har en ring i midten.

Koblingsskema: L-01 – Schou 1523 / ej – L-31

L-12 – Schou 1523 / 6 – L-31

L-15 – Schou 1523 / 7 – L-31

L-32

ÐEΘ∶ÐVCE MILITS TRIVM PHANT

Æ-gruppe > Bagsider med årstal Z3 over skjoldet (L-31 – L-34)

Kendetegn: Skilletegnet i ÐEΘ∶ÐVCE – det skal bemærkes, at skilletegnets ringe sidder langt fra hinanden og er meget små, hvorfor de let overses. Kun øverste ring er indiskutabel, den nederste er yderst usikker.

Eksempel: [24], KMMS, København. Mønten stammer fra GP2890, dvs. gaven fra Ernsts samling.

Forvekslinger: L-31, der dog har **MILITES**. Bemærk de to stemplers særprægede udførelse af **H** og **h**, der hver har en ring i midten. Samme særpræg kendes fra nogle af Frederiks dobbeltskillinge fra Gottorp, hvilket bestyrker formodningen om et stempelskærerslægtskab mellem de to udmøntninger.

Koblingsskema: L-12 – Schou 1523 / ej – L-32

L-33

ÐEΘÐVCE MILITE STRIVM PHANT

Æ-gruppe > Bagsider med årstal Z3 over skjoldet (L-31 – L-34)

Kendetegn: **STRIVM** – Markant er desuden afslutningen af omskriften: **PHANT** – dels pga. stavfejl med **h** i stedet for **H**, dels pga. udformningen af bogstavet **ϰ** (Schou anfører fejlagtigt **ϰ**). Spinkelt årstal.

Eksempel: [6], KMMS, København

Forvekslinger: L-21, der mangler årstal over skjoldet.

Koblingsskema: L-01 – Schou 1523 / 2 – L-33

L-34

DEO DVCE MILITVS TRIVM PHANT

Æ-gruppe > Bagsider med årstal Z3 over skjoldet (L-31 – L-34)

Kendetegn: **MILITVS** uden **Æ** – desuden tilsyneladende uden overligger på **T**. Retvendt **N** i **PHANT**

Eksempel: [7], L. E. Bruun

Forvekslinger: -

Koblingsskema: L-01 – Schou 1523 / 3 – L-34

Æ-gruppen – Forsider

Alle uden årstal. Skilletegn: ◦

L-51

FREDERICVS ELECTVS REX D' / A' (eller ... D'° / A')

Æ-gruppe > Forside (L-51 – L-53)

Kendetegn: **D' / A'**

Ringen efter **D' / A'** er tvivlsom. Den ses kun tydeligt på det her gengivne eksemplar og kan med nogen god vilje anes på et par mere. Det står ikke helt klart, om der er tale om en tilsigtet ring, eller om fænomenet blot skyldes tilfældigheder. Under alle omstændigheder udgår Schou 12 eller 13, der kun adskilles ved denne ring. I vores systematik har vi valgt at lade Schou 12 overleve – den findes så til gengæld med flere forskellige bagsider.

Eksempel: [53], ex Zinck I lot 33

Forvekslinger: L-51: **D' / A'** (evt. **D'° / A'**)

L-52: **D'A' / I**

L-53: **D'A' / A'**

Koblingsskema: L-51 – Schou 1523 / 11 – L-61 | L-51 – Schou 1523 / 12-1 – L-65

L-51 – Schou 1523 / 12-2 – L-68 | L-51 – Schou 1523 / 12-3 (=13) – L-67

L-52

FREDERICVS•ELECTVS•REX•DPA / I

E-gruppe > Forside (L-51 – L-53)

Kendetegn: **DPA / I**

Eksempel: [37], KMMS, København

Forvekslinger: L-51: **DP / A** (evt. **DP° / A**)

L-52: **DPA / I**

L-53: **DPA' / A**

Koblingsskema: L-52 – Schou 1523 / 10-1 – L-65

L-52 – Schou 1523 / 10-2 – L-68

L-53

°FREDERICVS•ELECTVS•REX•DPA' / A

E-gruppe > Forside (L-51 – L-53)

Kendetegn: **DPA' / A**

Eksempel: [35], KMMS, København

Forvekslinger: L-51: **DP / A** (evt. **DP° / A**)

L-52: **DPA / I**

L-53: **DPA' / A**

Koblingsskema: L-53 – Schou 1523 / 8 – L-65

L-53 – Schou 1523 / 9 – L-61

Æ-gruppen – Bagsider

Alle med årstal over skjold

L-61

DEODVQ MILITS TRIVM PHART

Æ-gruppe > Bagside (L-61 – L-71)

Det er karakteristisk for denne gruppe, at perleringen under skjoldet er ubrudt.

Kendetegn: R i PHART

Eksempel: [41], KMMS, København

Forvekslinger: Efterfølgende stempler, der dog alle har PHART

Koblingsskema: L-51 – Schou 1523 / 11 – L-61 | L-53 – Schou 1523 / 9 – L-61

L-65

DEODVQ MILITS TRIVM PHART

Æ-gruppe > Bagside > PHART (L-65 – L-71)

Kendetegn: Øverste løves fod helt oppe i skjoldhjørnet. Små cifre i årstallet. 3-tallet har lidt overbalance mod højre.

Eksempel: [37], KMMS, København

Forvekslinger:

L-61, der har PHART

L-65. Øverste løves fod helt oppe i skjoldhjørnet. Små cifre i årstallet

L-66. Øverste løves fod helt oppe i skjoldhjørnet. Store cifre i årstallet

L-67. Øverste løves fod næsten oppe i skjoldhjørnet. Undersiden af 3-tallet ligger væsentligt lavere end undersiden af Z-tallet

L-68. Løvepoten berører skjoldets side midtvejs mellem korsarm og skjoldhjørne. Store cifre i årstallet, hvor spidsen i 3 er helt oppe i perleringen

L-24, der har årstallet ZR

Koblingsskema: L-51 – Schou 1523 / 12-1 – L-65 | L-52 – Schou 1523 / 10-1 – L-65

L-53 – Schou 1523 / 8 – L-65

L-66

DEODV MILITS TRIVM PHΛHT

E-gruppe > Bagside > PHΛHT (L-65 – L-71)

Kendetegn: Øverste løves fod helt oppe i skjoldhjørnet. Store cifre i årstallet. **Λ** er helt fri af højre korsarm. God afstand mellem **!** og venstre korsarm.

Eksempel: [15], KMK Stockholm

Forvekslinger: L-61, der har PHΛRT

L-65. Øverste løves fod helt oppe i skjoldhjørnet. Små cifre i årstallet

L-66. Øverste løves fod helt oppe i skjoldhjørnet. Store cifre i årstallet

L-67. Øverste løves fod næsten oppe i skjoldhjørnet. Undersiden af **3**-tallet ligger væsentligt lavere end undersiden af **Z**-tallet

L-68. Løvepoten berører skjoldsiden midtvejs mellem korsarm og skjoldhjørne. Store cifre i årstallet, hvor spidsen i **3** er helt oppe i perleringen

L-24, der har årstallet **ZΛ**

Koblingsskema: L-11 – Schou 1523 / 4-2 – L-66

L-67

DEODV MILITS TRIVM PHΛHT

E-gruppe > Bagside > PHΛHT (L-65 – L-71)

Kendetegn: løves fod ikke helt oppe i skjoldhjørnet. Undersiden af **3**-tallet ligger lavere end undersiden af **Z**-tallet. Oversiden af **T** i **MILITS** ligger lavere end oversiden af **S**.

Eksempel: [53], ex Zinck I lot 33

Forvekslinger: L-61, der har PHΛRT

L-65. Øverste løves fod helt oppe i skjoldhjørnet. Små cifre i årstallet

L-66. Øverste løves fod helt oppe i skjoldhjørnet. Store cifre i årstallet

L-67. Øverste løves fod næsten oppe i skjoldhjørnet. Undersiden af **3**-tallet ligger væsentligt lavere end undersiden af **Z**-tallet

L-68. Løvepoten berører skjoldsiden midtvejs mellem korsarm og skjoldhjørne. Store cifre i årstallet, hvor spidsen i **3** er helt oppe i perleringen

L-24, der har årstallet **ZΛ**

Koblingsskema: L-11 – Schou 1523 / 4-3 – L-67 | L-51 – Schou 1523 / 12-3 (=13) – L-67

L-68

DEODVC MILITS TRIVM PHXIT

E-gruppe > Bagside > PHXIT (L-65 – L-71)

Kendetegn: Øverste løves fod ikke helt oppe i skjoldhjørnet. Vinklen på 3-tallet berører perleringen. Cifrene i årstallet er store og tæt på korsarmen. Under Z-tallet anes en bue i skjoldkanten.

Q ligger tæt op ad højre korsarm.

Eksempel: [48], KMMS, København

Forvekslinger:

L-61, der har PHXIT

L-65. Øverste løves fod helt oppe i skjoldhjørnet. Små cifre i årstallet

L-66. Øverste løves fod helt oppe i skjoldhjørnet. Store cifre i årstallet

L-67. Øverste løves fod næsten oppe i skjoldhjørnet. Undersiden af 3-tallet ligger væsentligt lavere end undersiden af Z-tallet

L-68. Løvepoten berører skjoldets side midtvejs mellem korsarm og skjoldhjørne. Store cifre i årstallet, hvor spidsen i 3 er helt oppe i perleringen

L-24, der har årstallet ZR

Koblingsskema: L-11 – Schou 1523 / 4-1 – L-68 | L-12 – Schou 1523 / 5 – L-68

L-51 – Schou 1523 / 12-2 – L-68 | L-52 – Schou 1523 / 10-2 – L-68

L-71

DEODVC MILITS TRIVM PHXIT

E-gruppe > Bagside > PHXIT (L-65 – L-71)

Kendetegn: ZR

Eksempel: [54], KMMS, København

Forvekslinger: Foregående stempler, der dog har Z3

Koblingsskema: L-11 – Schou 1524 / 1 – L-71

I alt er således bestemt 27 stempler. Heraf tilhører 18 **Æ**-gruppen og 9 **E**-gruppen. Af de 27 er 10 forsidestempler (hhv. 7 og 3 i de to grupper), 17 bagsidestempler (hhv. 11 og 6).

Det indbyrdes forhold mellem for- og bagsidestempler overrasker ikke: Generelt ses understempler at have en holdbarhed, der nogenlunde er den dobbelte af overstempler. Dette skyldes det forhold, at

Nøgle

Æ – Forsider		
Årstal Z3 på forsiden	FRÆ...	L-01
	FRÆ... (stemplet har både Æ og E)	L-02
Årstal Z8 på forsiden	Z8 delt af sværdet	L-05
	Z8 ikke delt af sværdet	L-06
Forsiden uden årstal	Albuerne rammer X og R	L-11
	Albuerne rammer 8 og I	L-12
	Omskriften afsluttes med ♣	L-15

Æ – Bagsider			
Bagsiden uden årstal	STRIVM	L-21	
	<i>Nederste løve træder på S</i>	Spinkel midterstreg i H	L-22
		Almindelig midterstreg i H	L-23
	<i>Løven træder på korsarmen</i>	H med midterbue	L-24
		Afstand mellem M og venstre korsarm	L-25
		TRIVM8	L-28
		TRIVM °	L-29
Bagsiden med årstal	DE08DVCE MILITES	L-31	
	DE08DVCE MILITS	L-32	
	STRIVM	L-33	
	Retvendt N i PHANT	L-34	

E – Forsider		
	DΛ / α (evt. DΛ° / α)	L-51
	DΛα / I	L-52
	DΛα' / α	L-53

E – Bagsider		
	PHΛNT	L-61
Løvefod helt oppe i skjoldhjørnet	Små cifre i årstallet	L-65
	Store cifre i årstallet	L-66
Løvefod ikke helt oppe i skjoldhjørnet	Z -tallet svæver over skjoldet	L-67
	Z -tallet står på skjoldet. 3 -tallet rører perleringen	L-68
	Årstal Z8	L-71

det håndholdte overstempel er udsat for det direkte hammerslag, mens understemplet, der er fastgjort i en ambolt, lever en mere beskyttet tilværelse.

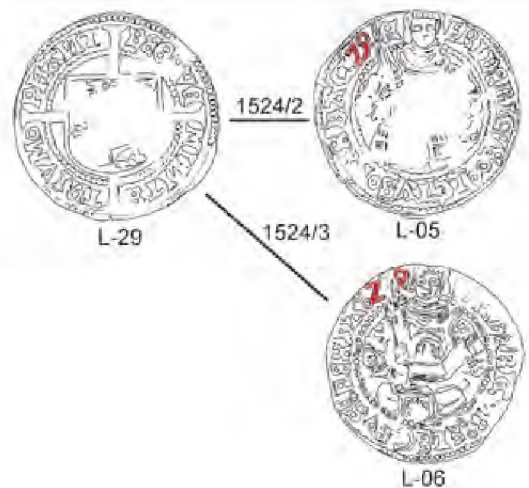
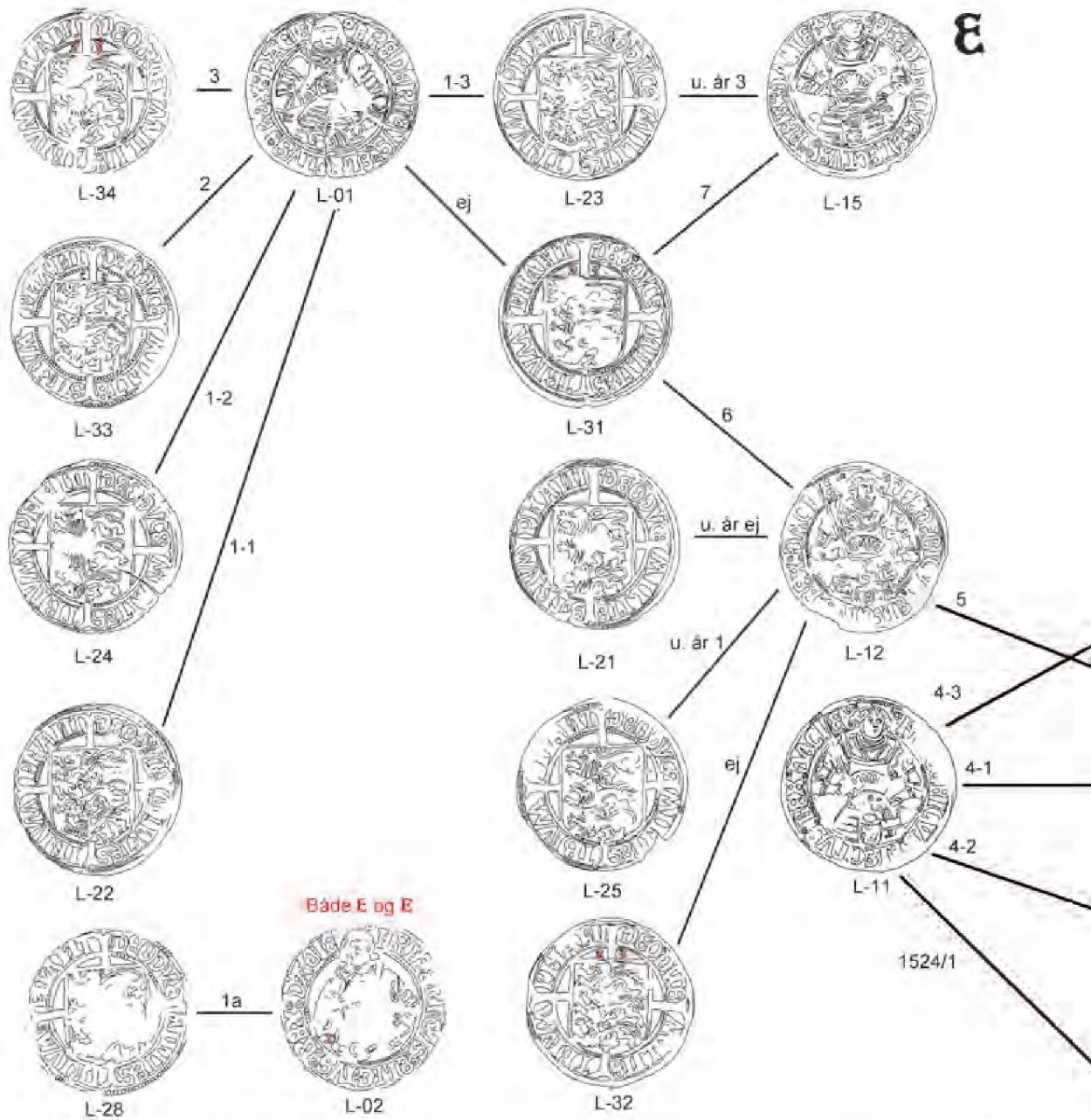
Heraf følger, at Lejrskillingenes forsider med billedet af den kommende konge har været understempler, hvilket synes logisk, idet man må gå ud fra, at disse stempler motivmæssigt har været de vanskeligste at fremstille og at man derfor naturligt gerne har villet placere dem som de mere beskyttede stempler i processen.

Koblingskema

Stemplerne til Frederik 1.s Lejrskillinge er uden tvivl skåret af flere stempelskærere, der har hver deres særpræg – det gælder både portrættet og de enkelte bogstavers udformning, her adskilt ved forskellen mellem **Ɔ** og **Ɔ**. Når man ser de enkelte mønter er det imidlertid tydeligt, at dette ikke har resulteret i to adskilte møntrækker; de to typer kobler indbyrdes.

14 af vore 28 identificerede stempelkoblinger fremstår med **Ɔ** på begge sider, 5 har forside med **Ɔ** og bagside med **Ɔ** mens de 8 sidste har **Ɔ** på såvel for- som bagside. Som det ses er den eneste ikke realiserede kobling forside-**Ɔ** og bagside-**Ɔ**. Muligvis tyder dette på, at forsidestemplerne med **Ɔ** er kommet senere ind i processen, en antagelse, der måske styrkes af det faktum, at disse har den ringeste udførelse af regentportrættet – det er normalt at man kan iagttage en udvikling hen imod det forsimplede i møntbilleder. På den anden side forefindes de to typer portrætter også sideløbende i de Gottorpske dobbeltskillinge, hvor man ikke har været underlagt samme tidspres som i Roskilde.

Angivelsen af årstallet på mønterne vakler tilsvarende: Ligesom tilfældet er med de slesvig-holstenske dobbeltskillinge findes stemplerne til vore Lejrskillinge med årstal på forsiden (de to cifre på hver side af kongens hofte), på bagsiden (over skjoldet) eller fremstår uden årstal. Her kan der være tale om et modefænomen eller om den enkelte stempelskærers luner, men det giver plads til u hensigtsmæssigheder, når de enkelte stempler kombineres: Vi får her fire kombinationsmuligheder, som alle er blevet realiseret: Vi ser Lejrskillinge med årstal på begge sider, på for- eller bagside samt helt uden årstal. Man har tilsyneladende ikke gjort sig nogen ulejlighed med at tilstræbe, at den enkelte mønt fremstod med ét og kun ét årstal, og varianterne uden årstal tilhører ikke en anden, udatérbar møntrække – de er simpelthen tilfældigvis blevet slået med to stempler, hvoraf ingen bar årstal.

E

Uden år
og 1523

1524

Konkordanser

Forside	Bagside	Schou	Bagside	Forside	Schou	Schou	Forside	Bagside
L-01	L-22	1523 / 1-1	L-21	L-12	u.år / ej	1523 / 1-1	L-01	L-22
L-01	L-23	1523 / 1-3	L-22	L-01	1523 / 1-1	1523 / 1-2	L-01	L-24
L-01	L-24	1523 / 1-2	L-23	L-01	1523 / 1-3	1523 / 1-3	L-01	L-23
L-01	L-31	1523 / ej	L-23	L-15	u.år / 3	1523 / 1a	L-02	L-28
L-01	L-33	1523 / 2	L-24	L-01	1523 / 1-2	1523 / 2	L-01	L-33
L-01	L-34	1523 / 3	L-25	L-12	u.år / 1	1523 / 3	L-01	L-34
L-02	L-28	1523 / 1a	L-28	L-02	1523 / 1a	1523 / 4-1	L-11	L-68
L-05	L-29	1524 / 3	L-29	L-05	1524 / 3	1523 / 4-2	L-11	L-66
L-06	L-29	1524 / 2	L-29	L-06	1524 / 2	1523 / 4-3	L-11	L-67
L-11	L-66	1523 / 4-2	L-31	L-01	1523 / ej	1523 / 5	L-12	L-68
L-11	L-67	1523 / 4-3	L-31	L-12	1523 / 6	1523 / 6	L-12	L-31
L-11	L-68	1523 / 4-1	L-31	L-15	1523 / 7	1523 / 7	L-15	L-31
L-11	L-71	1524 / 1	L-32	L-12	1523 / ej	1523 / 8	L-53	L-65
L-12	L-21	u.år / ej	L-33	L-01	1523 / 2	1523 / 9	L-53	L-61
L-12	L-25	u.år / 1	L-34	L-01	1523 / 3	1523 / 10-1	L-52	L-65
L-12	L-31	1523 / 6	L-61	L-51	1523 / 11	1523 / 10-2	L-52	L-68
L-12	L-32	1523 / ej	L-61	L-53	1523 / 9	1523 / 11	L-51	L-61
L-12	L-68	1523 / 5	L-65	L-51	1523 / 12-1	1523 / 12-1	L-51	L-65
L-15	L-23	u.år / 3	L-65	L-52	1523 / 10-1	1523 / 12-2	L-51	L-68
L-15	L-31	1523 / 7	L-65	L-53	1523 / 8	1523 / 12-3	L-51	L-67
L-51	L-61	1523 / 11	L-66	L-11	1523 / 4-2	1523 / ej	L-01	L-31
L-51	L-65	1523 / 12-1	L-67	L-11	1523 / 4-3	1523 / ej	L-12	L-32
L-51	L-67	1523 / 12-3	L-67	L-51	1523 / 12-3	1524 / 1	L-11	L-71
L-51	L-68	1523 / 12-2	L-68	L-11	1523 / 4-1	1524 / 2	L-06	L-29
L-52	L-65	1523 / 10-1	L-68	L-12	1523 / 5	1524 / 3	L-05	L-29
L-52	L-68	1523 / 10-2	L-68	L-51	1523 / 12-2	u.år / 1	L-12	L-25
L-53	L-61	1523 / 9	L-68	L-52	1523 / 10-2	u.år / 3	L-15	L-23
L-53	L-65	1523 / 8	L-71	L-11	1524 / 1	u.år / ej	L-12	L-21

I ældre litteratur henvises ofte til Beskrivelsen af 1791. Undertiden refereres til tekstdelen, undertiden til illustrationsdelen, i dette tilfælde tavlerne I, III og IV. Det må understreges, at Beskrivelsens angivelser er meget upræcise og derfor skal benyttes med største varsomhed. En oversigt ses i nedenstående tabel.

Det bemærkes, at man opererer i hovedtyper og ikke bekymrer sig meget om detaljer. Således er forsiden til tavle I / 4 tilsyneladende tegnet efter L-12 (Schou 5), men må også dække L-11 (Schou 4), der som en af de hyppigst forekommende stempler ikke kan være ukendt for samtiden. På forsidetegningen bemærkes endvidere, at der er benyttet ◦ som skilletegn i stedet for det korrekte 8.

Nr.	Tavle	Bemærkninger	Schou
7	I / 3	⌘ på bagsiden angives fejlagtigt retvendt	1523 / 12
8	I / 4	⌘ på bagsiden angives fejlagtigt retvendt	1523 / 5
9	I / 6	Gennemført unøjagtig gengivelse	1524 / 2
6	III / 4	Kongenavnet angives fejlagtigt FRI...	1523 / 8
11	IV / 11	Årstallet 1525 eksisterer ikke. Kongen ser den gale vej. Udgår.	

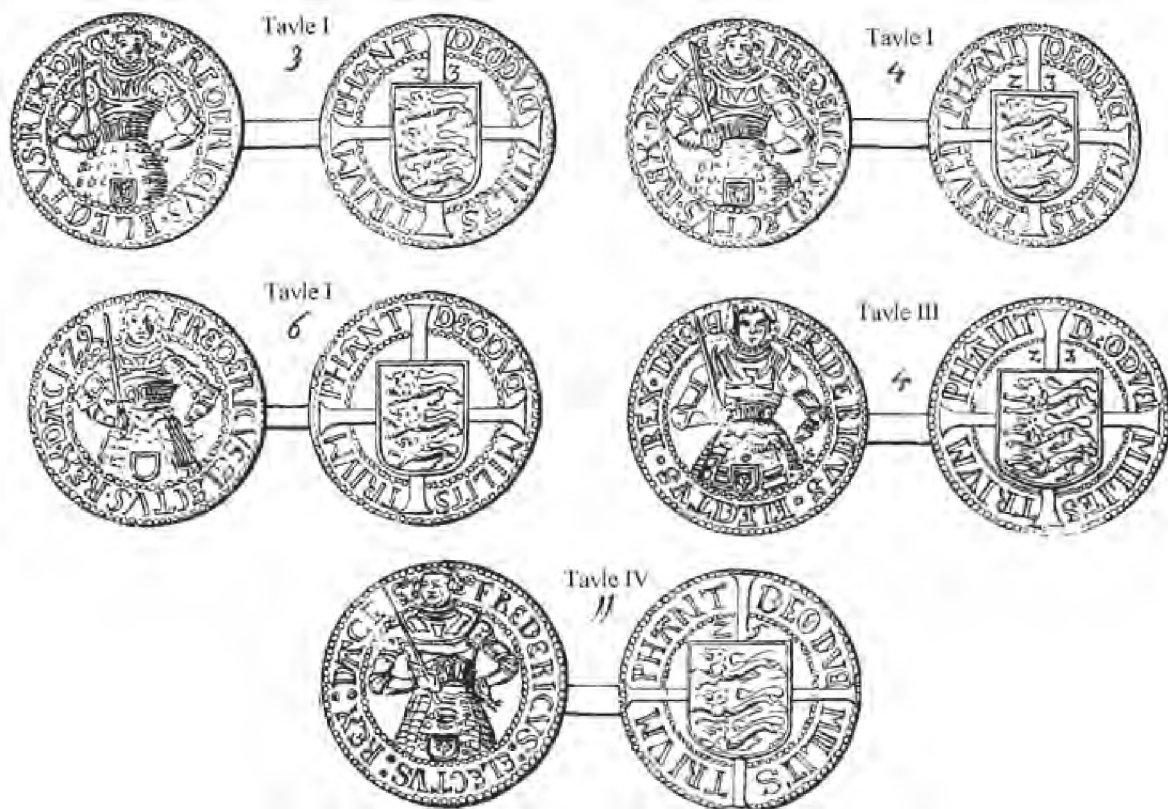

Fig. 11. Illustrationerne af Lejrskillinge fra Beskrivelsen af 1791⁵⁵

Til nogen undren kan konstateres, at Beskrivelsen ikke kender stemplerne med årstal på forsiden og følgelig heller ikke varianterne med årstal på begge sider. Også Lejrskillingene uden år mangler i Beskrivelsen. Tavle IV / 11 har et kongeportræt, der ser til højre (til venstre for beskueren), hvilket ikke kendes fra nogen mønt. Til overflod er også årstallet forkert.

Jørgensen (1888) skelner (side 49) mellem 3 Lejrskillinge: Nr. 16 refererer til Beskrivelsen I / 4 men må indeholde alle Lejrskillinge med årstal **Z3** på bagsiden. Nr. 17 angives som havende **Z8** på forsiden og endelig dækker nr. 18 over Lejrskillinge med årstalscifrene **Z** og **3** på hver side af kongens billede. Der er stadig et godt stykke vej til Schous registrering af prikvarianter.

55. Nedenstående er den håndskrevne tilføjelse til KMMS' eksemplar af Beskrivelsen. De håndskrevne noter angår mønter, som er indgået senere end bogens trykning (Foto stillet til rådighed af Michael Märcher). KMMS' erhvervelser på Simonsens auktion dokumenteres i købsprotokollen som nr. 605. Jørgen Sømod oplyser om sælgeren: Jacob Simonsen, født Levy (1821-1880) blev i 1849 ved giftermål med Eva Hahns datter, Rose Hahn eneindehaver af firmaet J. S. Hahns Enke.

119, a. Lejrskilling (X Nørde). Avn. **FREDERICVS: ELECTVS: REX: DACIE** Kongens Høfdebillede i Røstning med Sværd i høire Haand og et lille Skjold med et hollandsk Raabin fremden fraan sig. Rev. **DEODVCE MILITES TRIVM** De 3 Høer i et Skjold, der er lagt paa et stort Skovs. (J. Simonsens Auktion - 25. Nov. 1878, Nr. 371)

Registrerede Lejrskillinge

Nedenstående liste viser en oversigt over de Lejrskillinge, vi har kunnet studere til nærværende arbejde – det være sig selve mønterne, afbildninger af dem eller aftryk i Schous aftryksamling på Den kgl. Mønt- og Medaillesamling. Især til sidstnævnte knytter der sig nogle problemer. Schous aftryksamling består af to dele:

1. Katalogsamlingen, hvor aftrykket er monteret i et kartonkort med proveniensoplysninger påført bagsiden. I de tilfælde, hvor bagsiden af kortet er påført navnene på flere samlinger eller samlere, synes det som om det altid er første angivelse, der svarer til aftrykket i kortet⁵⁶. Det er denne del af Schous aftryksamling, der har dannet udgangspunktet for hans bogudgivelse fra 1926.
2. Forud for bogudgivelsen foretog Schou en enorm indsamling af materiale fra ind- og udland, idet han tog aftryk fra de offentlige og private samlinger, han kunne komme i nærheden af. Efterfølgende blev det bedste aftryk udvalgt og kartonmonteret, mens de øvrige aftryk blev lagt i kuverter. Ligesom de monterede aftryk befinder de sig på Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, men har været glemt i årevis og blev først genfundet for få år siden af Frank Pedersen⁵⁷.

Fig. 12. Frederik 1. før kroningen, Schou uden år 3, monteret. Proveniensen Stockholm [60]

Fig. 13. Frederik 1. 1523, Schou 7, umonteret. Proveniensen Ernst [27]

For aftrykkene i begge grupper gælder, at de kan være vanskelige at arbejde med. Det er ikke altid enkelt med sikkerhed at fastslå eller afvise identitet med et andet kendt stykke – mønt eller illustration. Nedenfor er Schous aftryk anført som SAM = de monterede og SAU = de umonterede aftryk. De 4-cifrede numre i kursiv refererer til løbenumrene på vore fotografier, øvrige referencer henviser til katalogangivelser. Fed skrift henviser til, at den pågældende møntside er mønstereksemplet på det pågældende stempel og afbildet i oversigten ovenfor.

Fotos af samtlige Lejrskillinge findes på:
www.danskmoent.dk/f1/ls/ls.htm

Lejrskillinge med årstal 1523

Forkortelser:

- BR = Bruun Rasmussen auktioner, København
GH = Gert Hornung auktioner, København
KMMS = Den kgl. Mønt- og Medaillesamling København
SAM = Schous aftryksamling, de monterede aftryk, KMMS, København
SAU = Schous aftryksamling, de umonterede aftryk, KMMS, København
TH = Thomas Høiland auktioner, København

Årstal på forsiden (Schou 1)

- [1] L-01 / L-22, Schou 1-1, KMMS (BP 968; = SAM 1, 8627)
[2] L-01 / L-22, Schou 1-1, GH 18 lot 42. Angives i auktionskataloget urigtigt som formodentlig eneste eksemplar i privateje af varianten med årstal på forsiden, jf. [4]
[3] L-01 / L-24, Schou 1-2, Thomsen 1871 lot 6 > KMK Stockholm (= SAM 1, 8624)
[4] L-01 / L-23, Schou 1-3, BR 527 lot 17 > Lerche lot 409 > Bonde TH24 lot 531
[5] L-02 / L-28, Schou 1a (SAM 2 (formentlig oprindelig bestemt som uden år 2), 8684; Schous aftrykskort angiver KMMS og St. Petersborg, Vi er under vore besøg på KMMS ikke stødt på stykket. Vor henvendelse til St. Petersborg er forblevet ubesvaret.⁵⁸)

Årstal på såvel for- som bagside (Schou 2-3,ej)

- [6] L-01 / L-33, Schou 2, Hjelmstjerne > KMMS 8630 (= SAM 2)
[7] L-01 / L-34, Schou 3, J. Chr. Petersen 166 > L. E. Bruun (= SAM 3, 8633, SAU, 8712)
[8] L-01 / L-31, Schou ej, KMMS FP 4635, Grenå, 3,82g

56. Sven Aagaard støtter i en mail til os denne opfattelse, der svarer til hans egen erfaring i arbejdet med mønterne i KMMS' hovedsamling og Schous arkiv.

57. Aftrykkene er ofte vanskelige at skille ad – Schou har dryppet voks på bagsiden for at bevare aftrykket, men herved klæber aftrykkene let sammen. Når man arbejder med de umonterede aftryk, anbefales det at skille dem ved at lade et stykke papir – for eks. kuerten, de har været opbevaret i – glide ind mellem dem. Det kan ikke tilrådes at søge at trække dem fra hinanden med fingrene.

58. "Ernst har til 1a skrevet Timm 381 = Kreber 1000. Timm 381 bliver rigtignok købt af Kreber. Jeg er lidt usikker på læsningen, men der synes at stå, at prisen var 2 rigsdaler. Kreber 1000 bliver købt af Reichel for 6 mark 8 skilling. Reichel 124 til Ermitagen." Venligst meddelt af J. Sømod.

Årstal på bagsiden (Schou 4-13)

- [9] L-11 / L-68, Schou 4-1, KMMS (= SAM 4, 8639), 3,89g
- [10] L-11 / L-68, Schou 4-1, Kulturhistorisk Museum, Oslo
- [11] L-11 / L-68, Schou 4-1, Hauberg 3071 > ... > Jens Dahl Knudsen II lot 90
> Finn Rasmussen > Jensen (= SAM 4, 8636), 4,58g
- [12] L-11 / L-68, Schou 4-1, GH 17 lot 64 kantafræk > BR netauktion 2012
- [13] L-11 / L-68, Schou 4-1, Harck I TH 127 lot 525
- [14] L-11 / L-66, Schou 4-2, Bille-Brahe > L. E. Bruun (SAU, 8725)
- [15] L-11 / L-66, Schou 4-2, KMK Stockholm
- [16] L-11 / L-66, Schou 4-2, Münzkabinett, Staatliche Museen zu Berlin
- [17] L-11 / L-66, Schou 4-2, Ernst I lot 220
- [18] L-11 / L-67, Schou 4-3, KMK Stockholm
- [19] L-11 / L-67, Schou 4-3, L. Chr. Petersen 1917 lot 1471
- [20] L-12 / L-68, Schou 5, KMMS, FP 2988 (Skibstrup), 3,93g
- [21] L-12 / L-68, Schou 5, Odense bys museer
- [22] L-12 / L-68, Schou 5, Glückstadt (= SAM 5, 8642)
- [23] L-12 / L-68, Schou 5, NF 1948 > Zinck VII lot 16 > Finn Rasmussen > Jensen, 4,24g
- [24] L-12 / L-32, Schou ej, Axel Ernst > KMMS, GP 2890⁵⁹, 4,04g
- [25] L-12 / L-31, Schou 6, L. E. Bruun (= SAM 6, 8649)
- [26] L-12 / L-31, Schou 6, Hauberg 3072⁶⁰ (= SAM 6, 8650)
- [27] L-15 / L-31, Schou 7, KMMS, KP 1686 (= SAU / Ernst, 8698), 3,76g
- [28] L-15 / L-31, Schou 7, Bech 1646 > L. E. Bruun (SAU / Bruun, 8708)
- [29] L-15 / L-31, Schou 7, perf. Hauberg 3073 > Ernst (= SAM 7, 8645)
- [30] L-53 / L-65, Schou 8, KMMS (= SAM 8, 8654), 4,02g
- [31] L-53 / L-65, Schou 8, L. E. Bruun (= SAM 8, 8658)
- [32] L-53 / L-65, Schou 8, Kulturhistorisk Museum, Oslo
- [33] L-53 / L-65, Schou 8, Finn Rasmussen > Jensen (= SAU / Ernst, 8700?), 3,62g
- [34] L-53 / L-65, Schou 8, TH 29 / 881
- [35] L-53 / L-61, Schou 9, L. Chr. Petersen > KMMS (= SAU / Petersen, 8696), 4,19g
- [36] L-53 / L-61, Schou 9, KMK Stockholm (= SAM 9, 8657)
- [37] L-52 / L-65, Schou 10-1, Axel Ernst (ex Hauberg 3074?) > KMMS, GP 2890 (= SAM 10, 8662), 3,96g
- [38] L-52 / L-65, Schou 10-1, L. E. Bruun (SAU / Bruun, 8710)
- [39] L-52 / L-65, Schou 10-1, KMK Stockholm
- [40] L-52 / L-68, Schou 10-2, Vogel 1056 > Hede III lot 176, 4,28g
- [41] L-51 / L-61, Schou 11, KMMS, 4,57g
- [42] L-51 / L-65, Schou 12-1, KMK Stockholm (= SAM 12, 8670)
- [43] L-51 / L-65, Schou 12-1, Münzkabinett, Staatliche Museen zu Berlin
- [44] L-51 / L-65, Schou 12-1, L. Chr. Petersen (SAU / Petersen, 8693) > (...) > BR 555 lot 206 >
Lerche 410 (i kataloget fejlbestemt som Schou 3) > Bonde TH 24 lot 532
- [45] L-51 / L-65, Schou 12-1, Poul Henning Knudsen VI TH 137 lot 32
- [46] L-51 / L-65, Schou 12-1, BR 799
- [47] L-51 / L-65, Schou 12-1, TH 106 lot 3601
- [48] L-51 / L-68, Schou 12-2, KMMS (= SAM 12, 8665), 4,03g
- [49] L-51 / L-68, Schou 12-2, Münzkabinett, Staatliche Museen zu Berlin

- [50] L-51 / L-68, Schou 12-2, BR 1972.02/90 > Lerche lot 408 (i kataloget fejlbestemt som Schou 10)
- [51] L-51 / L-68, Schou 12-2, TH 31 lot 1010
- [52] L-51 / L-67, Schou 12-3, Bille-Brahe (SAU / Bille-Brahe, 8723)
- [53] L-51 / L-67, Schou 12-3 (13), Hauberg 3075 > Zinck I lot 33 (= SAM 13, 8671). Som nævnt anser vi dette stykke for Schou 12. I givet fald udgår Schou 13 af møntrækken

Lejrskillinge med årstal 1524 (Schou 1-3)

- [54] L-11 / L-71, Schou 1, KMMS (= SAM 1, 8675), 4,03g
- [55] L-06 / L-29, Schou 2, KMK Stockholm
- [56] L-06 / L-29, Schou 2, Hauberg 3076 > Hede III lot 177, 3,81g
- [57] L-06 / L-29, Schou 2 = SAM 2, 8678
- [58] L-05 / L-29, Schou 3, KMMS (= SAM 3, 8681), 4,22g

Uden år (Schou 1,3 – nr. 2 udgår)

- [59] L-12 / L-25, Schou 1 KMMS (= SAM 1, 8685), 3,31g
Schou 2 udgår⁶¹
- [60] L-15 / L-23, Schou 3 = SAM (Stockholm, 8689. Mønten var ikke blandt de fotos, vi fik tilsendt fra museet. Måske beror stykket i en permanent udstilling eller er udlånt og derfor ikke fotograferet)
- [61] L-12 / L-21, Schou ej, Vogel 1057 > Hede III lot 178, 4,38g. Stykket er i Hedes katalog beskrevet som Schou u.år 1, men pga. den karakteristiske bagside med STRIVM er det klart, at den korrekte bestemmelse er Schou ej

Lejrskillinge i danske privatsamlinger

Lejrskillinge i ældre privatsamlinger er dårligt dokumenterede, bl.a. fordi de som hovedregel ikke er afbildet i katalogerne. En undtagelse er de samlinger, der blev registreret i Schous arkiv, herunder L. E. Bruuns Samling, beroende i Nationalbanken, p.t. uden mulighed for besøg. De i Schous aftrykssamling registrerede stykker er de ovenfor anførte numre [7], [14], [25], [28], [31] og [38]. Af andre betydelige samlinger, der har indeholdt Lejrskillinge, kan nævnes nedenstående. Oversigten er i sagens natur ufuldstændig og kunne givetvis suppleres ved yderligere møjsommeligt forskning.

1670 Mule Series III nr. 15

1809 Georgine Moltke lot 96

1831 Timm lot 381 [= 5] > Kreber

1831 Schubart lot 273 (= Beskrivelsen 8) samt 274 (cf. Beskrivelsen 9). Dette er første gang, ordet Lejrskilling nævnes i et auktionskatalog⁶².

---

59. For Den kgl. Mønt- og Medaillesamling (KMMS) gælder at BP = Bytteprotokol, FP = Fundprotokol, KP = Købsprotokol og GP = Gaveprotokol. Således referer GP 2890 til den omfattende samling, KMMS erhvervede efter Axel Ernst.

60. Iflg. tilføjede note i Jørgen Sømods eksemplar af auktionskataloget købt af Hede for 18 kroner, men stykket genfindes ikke i katalogerne over Hedes samling.

61. Der er tale om det stykke, der i Schous bog blev til 1523 Schou 1a. I KMMS' købsprotokol 605 står mønten anført som uden Aar, men er fra 1523.

62. Det kan undre, hvorfor man først i Schubarts katalog sprogligt kobler mønten med den i 1540 nævnte lejrskilling. 1700-tallets numismatikere, således fx Luxdorph, der 1759/60 skrev en større artikel om møntordninger fra Christiern 2., Frederik 1. og Christian 3., nævner den ikke. Det samme gælder Beskrivelsen 1791, der afbilder og beskriver mønterne, men ikke kender betegnelsen Lejrskilling.

- 1841 Kreber lot 1000 [= 5; ex Timm] > Reichel)
- 1842 Reichel lot 124 [= 5; ex Kreber] > Ermitagen. Skilletegn på bs. mgl. i kataloget
- 1847 Mohr lot 2131 (= Beskrivelsen tab I / 3) > Eschricht
- 1861 NN. Auktion i Stockholm lot 1071. Unøjagtig beskrivelse; herunder: *Måhända slagen i Holstein*; reference til Devegge 1b.
- 1867 Devegge 1b cf. Beskrivelsen tab I / 3
- 1869 Eschricht lot 97 (ex Mohr)
- 1871 Thomsen lot 2-6. Lotbeskrivelserne unøjagtige i kataloget. Lot 6 har årstal på forsiden. Købere iflg håndskrevne noter i Sømøds eksemplar af auktionskataloget: Lot 2 > Klein, lot 3, 4 og 5 > Erslev, lot 6 > Stockholm [= 3]
- 1873 Simonsen lot 597 > KMMS, Købsprotokol nr. 605
- 1880 Ove Theodor Thomsen lot 570 (= Beskrivelsen tab I / 4). Angivet som perforeret
- 1882 Wolf lot 228 > Benzon
- 1883 Mayntzhusen lot 565 [= 35] > Lynge 135
- 1883 Hecquet lot 1005⁶³
- 1884 NN (auktion arrangeret af Hauberg) lot 380 (cfr. Th. 3)
- 1884 Diemar (ref. Devegge 1b)
- 1888 Benzon lot 1692-1695 (Beskrivelsen nr. 7, 6, 6 og 9 - sidstnævnte angives med det ukendte og givetvis forkerte DVCI. Købere hhv. Bech, Diemar, Hauberg og Hauberg)
- 1899 Lynge lot 135 [= 35; ex Mayntzhusen] > L. Chr. Petersen og 136 (Beskrivelsen tavle I, 3)
- 1905-1906 Bech lot 1645, 1646 [= 28] og 1647. Kataloget bestemmer dem som B[eskrivelsen] 7, 8 og 8. Køberne var iflg. håndskrevne noter i Jørgen Sømøds katalogeksemplar Khf (= Kirchhof, lot 1645 og 1647) samt Br (= L. E. Bruun, lot 1646)
- 1910 Kirchhof I (Dubletter efter Isaak Glückstadts køb af Mannsfeld-Büllners samling). Lot 54 (cf. Th. 2) og 55 (cf. Th. 3, DAC perf.)
- 1914 L. Chr. Petersen I lot 163 [= 35; Schou 9; ex Lynge lot 135], 164 (> Schulman, sandsynligvis = [44]), 165 (> Schou), 166 (> L. E. Bruun) [= 7]
- 1915 H. Ernst lot 17 (cf. Th. 2)
- 1917 L. Chr. Petersen II lot 1471 [= 19]
- 1920 Guildal N.F.M.bl. 1920 hæfte 14 lot 153 og 154, (Beskrivelsen 6 hhv. 7)
- 1922 Wilcke N.F.M.bl. 1922 hæfte 9 lot 599 (ex L. Chr. Petersen lot 165)
- 1922 Bille-Brahe [14], [52]. Samlingen solgtes til L. E. Bruun, hvorfor disse mønter skal søges i Bruuns samling respektive i Bruuns dubletsamling.
- 1924 Glückstadt lot 869, 870, 871 og 872 (Schou 5 = [22]). Lot 869 og 871 købt af Broge, lot 870 af Clausen. Lot 872 blev købt af Maskinfabrikant Carl Nielsen, Ørbæk iflg. håndskrevne noter i Jørgen Sømøds katalogeksemplar.
- 1927 Schou lot 37 og 38 (Schou 8 og 12). Iflg. håndskrevne noter i Sømøds eksemplar af auktionskataloget købt af hhv. E (= Ernst) og Hb (= Holmberg).
- 1927 Schous gave og salg til KMMS nr. 55 (Schou 7, evt. ex Guildal ex Jørgensen)
- 1929 Hauberg 3071 [= 11], 3072 [= 26] > Hede, 3073 [= 29] > Ernst, 3074 [= 37?] > Ernst, 3075 [= 53] > Zinck, 3076 [= 56] > Hede. Købernavne iflg. håndskrevne noter i Sømøds eksemplar af auktionskataloget.
- 1938 Broge lot 247 og 248 (Schou 5 og 8, begge ex Glückstadt)

- 1939 Wellmann lot 87 (Schou 12; ex NF 1935). Iflg. håndskrevne noter i Sømods eksemplar af auktionskataloget købt at He (= Hede), men mønten genfindes ikke på Hedes egen auktion.
- 1959 Ragozcy I lot 23 og 24 (Schou 4 og 11, sidstnævnte ex DNF-formand Fr. Christensen, hvis samling blev solgt en bloc til Ragozcy) købt af hhv. GS og Z (= Zinck) iflg. håndskrevne noter i Sømods eksemplar af auktionskataloget. Måske er lot 24 identisk med Zinck I lot 33 [= 53]
- 1961 Ragozcy II lot 29-32 (Schou 5, 6, 8 og 12). Købere hhv. Hammerich, Holm, J.J. og Holm
- 1965 Axel Ernst I lot 220 (Schou 4, købt at Hirth) [= 17]
- 1966 Axel Ernst II lot 445 (Schou 7 [= 27]), og lot 446 (Schou 8). Købere hhv. Jørgen Jensen (?) og Schelde. Desuden havde Ernst en Schou 10 [= 37], som erhvervedes af KMMS.
- 1992 Lerche lot 408 [= 50], 409 [= 4], 410 [= 44]. Lot 409 og 410 købt af Bonde
- 1994 Hede III lot 176 [= 40], 177 [= 56], 178 [= 61]
- 2001-2004 Zinck I-VII, I lot 33 [= 53] og VII lot 16 [= 23]
- 2003 Bonde lot 531 [= 4], 532 [= 44], begge ex Lerche
- 2008 Harck I lot 525 [= 13]
- 2005 J. D. Knudsen II lot 90 [= 11]
- 2010 P. H. Knudsen VI lot 32 [= 45]

Bortset fra L. Chr. Petersens kataloger 1914 / 1917 forekommer Lejrskillinge (og andre mønter) stort set ikke afbildet i auktionskataloger før 1965, hvorfor det er vanskeligt at påvise den enkelte mønts vandring mellem de forskellige samlinger. Parallelt med udbredelsen af møntillustrationer i katalogerne op mod vor tid stiger antallet af mønter, som vi kan se, har ligget i andre kendte samlinger. Konklusionen er altså, at det i betydelig grad er de samme mønter, der har været repræsenteret i de forskellige generationers samlinger.

Øvrige Lejrskillinge, der er dokumenterede, men ikke har været undersøgt af os

Lund, Historiska Museet: 2 eksemplarer, Schou 1523 / 5 og 8. Venligst meddelt af Ulla von Wowern

Wien, Kunsthistorisches Museum: 1 eksemplar (Inv.Nr.: MK_023.319aα. Vægt: 3.39 g, Diameter: 30,9 mm, Stempelstilling: 8h) venligst meddelt af Frau Kuratorin Anna Fabiankowitsch

Skt. Petersborg, Ermitagen, har ikke reageret på vor henvendelse.

Desuden har Lejrskillinge gennem tiden jævnlige været bortauktioneret uden at være afbildet i de pågældende auktionskataloger, hvorfor en Schoubestemmelse og konstatering af eventuel identitet med stykker beskrevet ovenfor er umulig. Således:

---

63. Iflg. Jørgen Sømod drejer det sig højst sandsynligt om en kopi. Hecquets samling bestod i høj grad af kopier.

- NFM III nr. 9, Auk. 1/10 1919 lot 35. Cf. Beskrivelsen 6, perf., kval. 1, opråb 45,- kr. Det høje opråb forklares sikkert ved at stykket synes at have været 1524 Schou 2
- Ludwig Grabow: Versteigerungskatalog VII. Münzensammlung aus dem Besitz eines norddeutschen Fürstenhauses. Versteigerung 25. Juni 1934. 2 eksemplarer, 1523 / Schou 5 og 12, Katalognummer 245 og 246
- NNUM 1956/6 lot 41. Anført som Schou 1523 / 10, køber Organist Carl Jørgensen, Risskov.
- NNUM 1959/5 lot 66. Anført som Schou 1523 / 11. Købt af Worm for 190 kr. Der kan være tale om DNF-formand Martin Petersens eksempler, der dog andetsteds angives at være Schou 12. Martin Petersens samling bortauktioneredes i Numismatisk Forening netop i disse år.
- TH 21 lot 825. 1523 / Schounummer ikke oplyst. Ikke afbildet. Kantskade, små ar. Omskriften unøjagtigt gengivet.
Herudover skal nævnes, at Schives katalog over norske (!) middelalderlige mønter som Tab. XVI nr. 20 medtager en mønt, der henføres til DMK (?) og hvis vægt angives til 3,71g. Det drejer sig om et eksemplar af Schou 1523 / 12 (fig 14).

Epilog

Januar 1524. Lejesoldaterne har gjort deres pligt. Uden direkte kamp-handlinger har de hjulpet deres arbejdsgiver til kronen og tronen i Danmark. Det er tid til opbrud. Fra denne situation foreligger en kilde, hvor Frederiks 1.s nye styre angiver maksimalpriser på soldaternes mest oplagte livsfornødenheder, først og fremmest drikkevarer og beklædning⁶⁴. Det gælder om, at soldaterne kan udruste sig til deres afrejse, så man kan få dem ud af landet. I en slet skjult trussel oplyses, at myndighederne vil gribe til prisregulering af den almindelige danskers daglige fornødenheder, hvis leverandørerne ikke lever op til disse, beskedne reguleringer.

Et par eksempler på prisfastsættelserne: En tønne rostocker øl 3 mark og for en potte 6 penning. En potte mjød 5 hvide. Således kunne sejren fejres. Til hjemrejsen forudsås andre fornødenheder: et par lodne mandehandsker 3 skilling (det var jo januar), et par dobbeltsko (!) 10 skilling for de høje, 8 for de lave, et par støvler 2 mark og 4 skilling. En trøje ansattes til 6 skilling og et par bukser til 4 skilling. Nye sko til hesten kostede mellem 8 og 20 skilling alt efter hestens art og størrelse.

Omregnet til Lejrskillinge kostede en tønne øl altså ca. 14,5 Lejrskilling, handskerne næsten 1, støvlerne næsten 11, trøjen og bukserne tilsammen 3 Lejrskilling, mens man skulle regne med op til 6 Lejrskilling for at hesten var skoet til hjemrejsen.

Fig. 14. Schive Tab. XVI nr. 20 (1865)

Litteratur

(Internetadressen www.danskmoent.dk angiver, at nævnte titel findes som fuldtekst på denne hjemmeside).

- Allen, C. F.: De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christiern den Anden, Frederik den Første, Gustav Vasa, Grevefeiden 1497-1536. Kjøbenhavn 1864ff
- [Bruun Rasmussen] Auktionskataloger, København
- Dansk Biografisk Leksikon (DBL)
- Danske Magazin, Kjøbenhavn
- Erslev, Kr. og Møllerup, W. (udg.): Kong Frederik den Førstes danske Registranter, Kjøbenhavn 1879
- Galster, Georg: Roskilde Mønter. I: Fra Københavns Amt 1929 (www.danskmoent.dk)
- Galster, Georg: Danmarks Mønter. I: Aakjær, Svend (udg.): Nordisk Kultur bind XXIX Mynt, Oslo 1936 (www.danskmoent.dk)
- Galster, Georg: Frederik I's dobbeltskillinger og Lejrskillinger. I: NNUM 1958 side 167-170 (www.danskmoent.dk)
- Galster, Georg: Møntmester Bernt Buskes kvitteringer 1523. I: Danske Magazin 8.R.II, 1. hæfte side 82-84 (www.danskmoent.dk)
- Galster, Georg: Unionstidens udmøntninger. København 1972
- Hedegaard, E. O. A.: Landsknægtene i Danmark i det 16. århundrede. En kulturhistorisk studie. Helsingør 1965
- [Hornung, Gert] Auktionskataloger, København
- [Høiland, Thomas] Auktionskataloger, København
- Jensen, Niels Jørgen og Skjoldager, Mogens: Stempeltegninger – den digitale metode. I: NNUM 2009 nr. 2 side 67-75 (www.danskmoent.dk)
- Jensen, Niels Jørgen og Skjoldager, Mogens: Frederik 1's søslinge 1524-1528, Dansk Numismatisk Forening, København 2010
- Jørgensen: Beskrivelse over Danske Mønter 1448-1888, Kjøbenhavn 1888⁶⁵

64. Hertug Christians Ordinanz og Skikkelse om Prisen på adskillige Vare i Danmark. 1524. I: Danske Magazin 5 side 316ff. Venge side 117 anvender denne kilde med yderligere henvisninger til kilder i Hanserecess 3, VIII

65. Side 49 nr. 16-18. Nr. 16 angives i kataloget som Beskrivelsen 1 / 4; nr. 17 som lignende men med **Z8** i omskriften (dvs. 1524 Schou 2 eller 3) og nr. 18 som lignende men med årstal (også?) på forsiden, dvs. 1523 Schou 2 eller 3.

- Machiavelli, Niccolò: Fyrsten, København 1962 (skrevet 1512)
- Numismatisk Forenings Medlemsblad
- Posselt, Gert: Borgerkrig, dyrtid og underlødige mønt. I: Nationalmuseets Arbejdsmark 1986 side 26-35 (www.danskmoent.dk)
- Ramsing, H. U.: Serridslev By og dens Tilknytning til København. I: Historiske Meddelelser om København udgivne af Københavns Kommunalbestyrelse ved Dr. Villads Christensen, Bind VII side 161-181, København 1919-1920
- Schive, C. J.: Norges Mynter i Middelalderen, Christiania 1865 (Tavlerne genoptrykt af Pilegaards forlag, Ålborg 1974)
- Schou, Hans Henrik: Beskrivelse af Danske og Norske Mønter 1448-1814 og Danske Mønter 1815-1923, København 1926. Genoptrykt af Bengor Publications Inc., Seattle Washington, 1983
- Sømod, Jørgen: Forordninger og rescripter med videre angående det danske og norske møntvæsen 1483-1813, København 2011
- Venge, Mikael: Christian 2.s fald. Spillet om magten i Danmark januar-februar 1523. Odense 1972
- Venge, Mikael: Når vinden føjer sig. Spillet om magten i Danmark marts-december 1523. Odense 1977
- Wilcke, Julius: Renæssancens Mønt- og Pengeforhold 1481-1588, København 1950 (www.danskmoent.dk)

samt diverse auktionskataloger ud over de ovenfor nævnte.

Vi ønsker at udtrykke vor tak til de personer, der har bistået os undervejs, herunder ledelse og personale på de nationale møntkabinetter i København (først og fremmest Jens Christian Moesgaard og Michael Märcher – sidstnævnte har også leveret fotos af relevante passager i KMMS' protokoller), Stockholm (Ulrika Bornestaf samt fotograf Gabriel Hildebrand), Oslo (Svein Gullbek) og Berlin (Dr. Karsten Dahmen). En særlig tak skal gives Jørgen Sømod, der har bidraget med adskillige, ellers vanskeligt tilgængelige oplysninger.

Tillæg: Schous oversigt over Frederik 1.s Lejrskillinge (1926), opdateret

Frederik I 1523 - 1524

Antal varianter

FØR KRONINGEN

1523

- (3) 1 **Ti Hvide.** (»Lejrskilling.«) Hoftebillede mellem Z og 3 Perlering. O Bs. 3 Løver i U paa stort Kors. Perlering. O Omskriften paa Bagsiden betyder: Med Gud som Fører sejrer Soldaterne.
 RREREDERICVS: ELECTVS: REX: DNTCI | E °
 Bs. DEO DVCE MILITES TRIVM PHANT
 1a Som 1, men Fs. RRE og Bs. TRIVM:
 2 Som 1, men ogsaa paa Bs. over Skjoldet Z 3 MILITE STRIVM PHANT
 3 MILITS TRIVM PHANT
 ej DEO DVCE MILITES TRIVM PHANT
- (3) 4 Hoftebillede, derunder U med Neldeblad. Perlering. O Bs. som 1, men over Skjoldet Z 3
 ° RREREDERICVS: ELECTVS: REX: DNTCI | E °
 Bs. DEO DVCI MILITS TRIVM PHANT
 5 " | E °
 ej DEO DVCE MILITS TRIVM PHANT
 6 DEO DVCE MILITES HT
 7 " CIE | E °
 8 RREREDERICVS: ELECTVS: REX: DNTCI | E
 DEO DVCI MILITS HT
 9 HT
- (2) 10 RR u | HT
 11 " DNT | HT
 (3) 12 HT
~~13 " DNT | HT~~

1524

- 1 **Ti Hvide.** (»Lejrskilling.«) Som 1523—4, men paa Bs. over Skjoldet Z R
 ° RREREDERICVS: ELECTVS: REX: DNTCI | E °
 Bs. DEO DVCI MILITS TRIVM PHANT
 2 Som 1, men Aarstallet kun i Omskriften paa Fs.
 RREREDERICVS: ELECTVS: REX: DNTCI ZR | E
 DEO DVCI MILITS TRIVM PHANT
 3 RRE : ELECTVS: REX DNT: Z | R

UDEN AARSTAL

- 1 **Ti Hvide.** (»Lejrskilling.«) Som 1523—1, men uden Aarstallet.
 ° RREREDERICVS: ELECTVS: REX: DNTCI | E °
 Bs. DEO DVCE MILITES TRIVM PHANT
 ej DEO DVCE MILITE STRIVM PHANT
 2 Udgår
 3 " CIE | E ° M

R i FREDERICVS er et almindeligt F på alle lejrskillingene. Denne fejl er hyppig i Schous værk.

